

JOSEP MARIA ROTGER I CERDA

NECESSITATS DE FORMACIO
A L'EMPRESA

I

SISTEMA UNIVERSITARI:
EL CAS CATALA

DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA I METODOLOGIA DE LES CIENCIES SOCIALS

PROGRAMA DE DOCTORAT: "SOCIOLOGIA DE LES ORGANITZACIONS"

TITOL DE LA TESI:

*NECESSITATS DE FORMACIO A
L'EMPRESA I SISTEMA
UNIVERSITARI: EL CAS CATALA*

PER OPTAR AL TITOL DE DOCTOR EN SOCIOLOGIA

NOM DEL DOCTORAND: *JOSEP MARIA ROTGER i CERDA*

DIRECTOR DE LA TESI: *SALVADOR GINER DE SAN JULIAN*
TUTORA: *SOLEDAD GARCIA CABEZA*

Als meus pares.

*"Tota la meva vida es lliga a tu, com en la nit les flames
a la fosca..."*

Bartomeu Rosselló Porcel

*" El nostre destí és la lluita, hem passat per moments de
grandesa i per moments de servitud, per glòries i per dolors,
hem donat contribucions generoses a la cultura d'Espanya, que
volem també ajudar a formar; amb el nostre propi matís hem
sentit els ideals de la ciència internacional i en els períodes de
decadència hem trobat noves forces per a renovar-nos; hem
passat per persecucions i hem sentit l'orgull que s'identifiqués
la Universitat amb Catalunya"*

Pere Bosch i Gimpera

INDEX

Contingut	Pàgina
INDEX	5
INTRODUCCIO	9
I. MARC TEORIC I CONTEXT GENERAL	1 5
1. La institució universitària	1 7
1. La institució universitària: context sociològic	17
2. La C.E. davant l'ensenyament superior i les seves perspectives de futur	42
2. Universitat i mercat de treball	5 6
1. Canvis en el sistema productiu, a l'estructura del mercat de treball del nostre país i evolució del sistema d'ensenyament superior	56
2. La inserció laboral dels titulats universitaris	75
3. La formació universitària des de la perspectiva de les empreses	99
3.2. "Enquesta sobre les relacions Universitat-Empresa: una perspectiva empresarial"	102
3.3. "La Universitat Catalana des de la perspectiva de les empreses"	105
3.4. La inserción profesional de los universitarios españoles. III. La perspectiva de las empresas	109
3.5. La formació inicial assolida i els requeriments de les organitzacions: recapitulació i consideracions finals	121

3. Demandes i necessitats de formació a nivell superior a les empreses	127
1.1. Introducció: La Formació a l'Empresa, conceptes generals	127
1.2. Formació i qualificació	135
1.3. Evolució de la Formació a l'Empresa a Catalunya	141
1.4. L'anàlisi de necessitats de qualificació a l'empresa	152
1.5. Les necessitats de formació permanent de caràcter superior a l'empresa	154
1.6. "Necesidades de formación continua en áreas técnicas y económicas de Cataluña"	161
 II. RECERCA SOBRE DEMANDES I NECESSITATS DE FORMACIO CONTINUADA A LES ORGANITZACIONS DE CATALUNYA	
1. Introducció: Objectius i aspectes metodològics generals	175
2. Les organitzacions i la formació continuada a la Universitat.	177
2.1. Mostra i qüestions metodològiques	177
2.2. Síntesi global de les idees expressades pels participants	183
2.2.1. Formació Inicial	183
2.2.2. Formació continuada	184
2.2.3. Necessitats de formació	187
2.2.4. Missió que ha de tenir la Formació Continuada	191
2.2.5. Possibilitats d'acceptació de la Formació Continuada	193
2.2.6. Condicions de la Formació Continuada	195
2.2.7. Deduccions per orientar la Formació Continuada	198
 2. Estudi de les necessitats de formació continuada a les empreses de Catalunya	204
2.1. Metodologia i mostra	204
2.2. Descripció de les empreses de la mostra	205
2.3. La mà d'obra i les seves característiques	212
2.4. La formació a les empreses	224
2.5. Resultats econòmics	247
2.6. Necessitats de Formació	248

III. CONCLUSIONS

1. Universitat i mercat de treball	285
1. Canvi social i transformació de la universitat	285
2. Els Universitaris i el Mercat de treball	286
3. Autopercepció dels titulats i valoració de la formació rebuda	288
2. La Formació a les organitzacions de Catalunya	291
1. Característiques de la formació a les empreses de Catalunya	291
2. Polítiques empresarials de formació	294
3. Necessitats de formació continuada a les empreses	298
4. Implicacions de les necessitats de Formació a l'Empresa sobre l'ensenyament superior	300
3. Consideracions finals	305

IV. ANNEXOS

1. Questionari	313
-----------------------	------------

V. BIBLIOGRAFIA	340
------------------------	------------

1. Bibliografia citada	
2. Altres fonts consultades	

INTRODUCCIO

El creixement universitari experimentat en els darrers trenta anys, tant pel que fa al nombre d'alumnes, com a la resta dels seus efectius, han comportat una mutació no solament quantitativa, sino que ha afectat a la pròpia natura de la institució.

S'ha parlat de la massificació de la universitat, gairebé sempre amb un sentit pejoratiu, sense aturar-se sovint a reflexionar suficientment sobre el vertader significat de l'expansió massiva d'estudis universitaris, les seves causes i també les seves conseqüències, sense aturar-se a pensar fins a quin punt hi ha hagut canvis importants en la composició dels grups socials que accedien a l'ensenyament superior, i sense veure que el creixement de la universitat responia a canvis estructurals molt profunds de la pròpia societat, tant a nivell econòmic com social i, fins i tot cultural. Una altra qüestió és si s'ha sabut donar la resposta adient, tant per part dels poders públics responsables, com per part de la pròpia institució a les mutacions produïdes i a les necessitats que amb tot això s'han generat.

Al segle XIX la vella universitat, que estava en gran part al servei de l'Església, va donar pas a la universitat napoleònica destinada a servir l'Estat, no sense greus conflictes i vicissituds que, a un país com el nostre, de formació capitalista tardana en relació als nostres veïns del nord, comportaren compromisos i claudicacions ideològiques que es reflectiren en l'esdevenir de la institució universitària. Però la nostra constatació, ara, és que ja estem molt lluny, de la Universitat destinada a la formació d'elits socials, tal i com va ser concebuda al segle XIX i com ho ha continuat essent durant bona part del segle XX. Si el sistema productiu i l'estructura social del nostre país han canviat

substancialment a les últimes dècades, la Universitat també hauria d'haver reflectit aquests canvis -i òbviament ho ha fet- i no sols en la seva composició i el destí dels seus productes, si per tals podem entendre tant els titulats fruit de la seva docència i formació, com en la producció humanística, científica i tecnològica.

Totes aquestes mutacions haurien d'haver afectat, naturalment, la pròpia organització interna i la manera de dur a terme les seves funcions. Així, doncs, tant la gestió acadèmica, com les tasques docents com les de recerca haurien de reflectir aquests canvis, amb una profunda revisió dels procediments de la seva administració, així com de la seva docència i metodologia pedagògica, com dels plantejaments i les maneres d'encarar la recerca i el conreu de l'activitat científica i humanística.

Com ja hem esmentat abans, els clients principals de la Universitat tradicional eren: d'una banda, l'estat -l'alta burocràcia de l'estat- ; i de l'altra, les denominades professions liberals. En canvi, avui en dia, encara que una gran part dels titulats universitaris vagin a engrossar les files de la funció pública, que ha expandit moltíssim les seves funcions, i consegüentment els seus efectius humans, l'altra gran part no ho fa; entre d'altres coses perquè cada vegada n'hi ha menys de professionals exercint lliurement les professions tradicionalment considerades com a liberals: A l'actualitat, la majoria dels membres de les professions liberals per excel·lència -metges i advocats- solen exercir com a assalariats d'una empresa, privada o pública. Però, a més a més, resulta que una gran part dels titulats universitaris d'aquestes i d'altres professions van a parar, a diferència del que passava fa algunes dècades, a l'empresa privada per tal d'ocupar càrregos tant dels nivells directius, com dels quadres intermedis o, fins i tot, de simples assalariats tècnics o administratius.

El vell sistema a on els titulats universitaris obtenien una ocupació de per vida a l'administració de l'Estat o bé dins un sistema professional molt definit i establert ha passat a la història. Hem entrat dins una situació a on l'organització social i la

dinàmica del mercat ha imposat la lògica de la competitivitat, i també en el camp de l'ocupació dels titulats superiors.

S'ha produït un canvi cultural important respecte del significat i de la valoració social de les titulacions universitàries. Sense entrar en el debat sobre quina ha sigut la causa que ha desencadenat aquesta nova dinàmica, si l'existència de titulats, les necessitats del mercat, o ambdues -com és el més probable-, el cert és que avui ja existeix a dins la nostra cultura la "necessitat" i consegüent demanda de formació superior -i en molts casos també de titulacions d'aquest nivell- per a determinades ocupacions, en tots els sectors productius o de serveis.

Aquesta demanda universitària per part del sector empresarial privat, a nivells importants, és un fet relativament nou, que ha de tenir forçosament implicacions a tenir en compte per part de la institució universitària. Cal conèixer, doncs, quines són aqueixes demandes, què és el que realment necessita tant el sector públic com el privat a nivell de coneixement superior, per tal de poder planificar correctament qualsevol activitat de la institució universitària.

Això no vol dir que la Universitat hagi d'estar sotmesa exclusivament als imperatius i a la lògica de les empreses, ja bé siguin aquestes privades o públiques. Això no obstant, negar que hi ha hagut una incorporació progressiva de les activitats universitàries al context de la competència del mercat, seria renunciar a admetre allò que resulta bastant patent després d'analitzar com s'insereixen els titulats universitaris avui a dins el mercat laboral.

La Universitat a Europa, encara que hi ha notables diferències entre els diferents països, s'ha mogut en un àmbit d'autonomia, -la qual cosa no significa independència total- i segurament és bò que per a complir la seva comesa la continuï tenint, tant respecte de l'estat com del mercat; i això per molts de motius, ja que encara que és l'estat el que fonamentalment la subvenciona, i el mercat el que absorbeix la major part de titulats

universitaris i molts dels fruits de la seva activitat científica i humanística, com a institució continua i continuarà tenint objectius molt diversos i, fins i tot, més transcendents, tal i com ho exigeix la seva missió bàsica de conrear el coneixement superior i d'exercir una funció crítica permanent de la pròpia societat.

Però el que avui resulta bastant obvi és que no pot ignorar la realitat de l'entorn que l'envolta i en el que es mou, a no ser corrent el risc de ser bandejada, com ha succeït en altres èpoques de la seva història, i passant a tenir un paper subsidiari o simplement irrelevant.

Els objectius de la nostra recerca i del treball que presentem a continuació són fruit, en certa manera, d'aquesta preocupació per la funció social de la institució i pels serveis que ha de rendir al món que l'envolta i la manté, i l'hem feta a partir de la recerca sobre alguns aspectes de la realitat del nostre entorn més proper; així, al llarg del nostre treball, ens proposem analitzar:

-En primer lloc, quina és l'evolució que ha sofert la universitat en el seu context social, i quina és la seva situació actual.

-En segon lloc, com s'insereixen els titulats universitaris en el mercat de treball i la correspondència existent entre les titulacions universitàries i aquella demanda.

-En tercer lloc, quina és l'opinió dels receptors -o dels "clients", si es vol- dels "productes" universitaris. I, en particular, l'opinió dels empresaris i empleadors en general de persones amb titulació universitària, no sols sobre la formació que reben els propis titulats sino, també, sobre l'activitat de recerca que es fa a la Universitat.

-I per tal de poder aprofundir més en aqueixa anàlisi intentarem conèixer quines són les demandes i necessitats de formació continuada que tenen plantejades avui les empreses i

algunes altres organitzacions, perquè aquelles també denoten d'alguna manera quines són les mancances de la formació inicial, tant pel que fa als continguts, com a les formes del seu aprenentatge.

Obviament, donant resposta en aquestes qüestions no tindrem una anàlisi global del que s'ha de fer amb l'ensenyament superior, ni haurem copsat la institució amb tota la seva complexitat, però en la mesura que hom pugui tenir una resposta clara sobre aquestes qüestions, hom tindrà, també, una millor perspectiva per poder analitzar el que passa avui amb la Universitat, poder cercar respostes als seus problemes reals i, en definitiva, situar la institució en les millors condicions de prestar el servei públic que té com a objectiu primordial, contribuint d'aquesta manera a l'interès comú.

Finalment, no vull deixar passar l'ocasió de deixar constància, aquí, del suport que he rebut per part de molts companys i amics en la realització d'aquest treball.

En primer lloc, per l'amor que els tinc, el de na Montse, n'Aina, en Bernat i na Bruna, que han patit a casa la meva dedicació en aquesta feina i algunes absències.

El meu agraïment, per la seva col.laboració, a n'Oriol Homs, en Xavi Martínez, na Katy Ruiz i l'equip del CIREM, en Toni Sans, en Rafel Bisquerra, en Sebastià Rodríguez i en Francesc Martínez, sense l'ajut dels quals no hauria estat possible aquest treball.

La meva gratitud també, pel temps que m'han dedicat amb la lectura de parts del manuscrit, i pels comentaris crítics, a en Miquel Llobera i en Paco Imbernon.

Gràcies també a tots aquells que m'han animat a seguir amb aquesta feina i m'han empès amb la seva amistat i el seu

encoratjament: Nacho, Antonio, Josep Maria, Jesús, Cristina, Marta, Maribel, Ana, Eloi, Nicole, Joan, Ramón, Angel i tants d'altres que no dic, però hi són...

He d'agraïr, també, al Director de Tesi Dr. Giner els seus comentaris i les seves crítiques i suggeriments, sempre oportuns.

Barcelona, setembre de 1993

I. MARC TEORIC I CONTEXT GENERAL

I. MARC TEORIC I CONTEXT GENERAL

1. LA INSTITUCIO UNIVERSITARIA

1. La institució universitària: context sociològic

Sota la denominació d'universitat, avui en dia, trobem nombroses institucions de concepció bastant diferent i en graus d'evolució també diversos. Per tal d'aproximar-nos a una tipologia universitària, podria ser-nos d'utilitat considerar els aspectes següents: natura de la titularitat, nivell de desenvolupament econòmic de la societat a la que serveixen, tipus d'estat, règim polític, models de transmissió, tipus de formació que pretenen, títols que atorguen, etc. Tot i no ser exahustiva, amb aquesta sèrie de factors i les múltiples combinacions resultants, ens permet de fer-nos una idea de la complexitat de la institució amb la que ens enfrontem i la dificultat de precisar-ne les finalitats generals amb un cert grau de concreció.

Un punt en el que segurament es pot convenir fàcilment, malgrat tot, és en que el conreu del coneixement, i particularment del coneixement avançat de caràcter superior constitueix l'activitat essencial de les universitats. Són institucions socials amb una responsabilitat específica en la creació de coneixement avançat, en la seva interpretació i en la seva difusió. I des del moment en que el paper del coneixement canvia a la societat, les universitats necessiten respondre en aquests canvis de forma adient. D'aquesta manera, la seva tasca fonamental continua essent la mateixa: esser la font principal de desenvolupament, conreu i reproducció intel·lectual de la societat.

Això no obstant l'entorn sobre el que actuen les universitats està canviant dràsticament, perquè un nombre cada vegada més elevat d'elements de la societat utilitza noves formes

de coneixement i, a més, ho fa de forma permanent. Això també fa que les universitats necessitin canviar les maneres mitjançant les quals han de dur a terme la seva tasca. Mentres continuïn dedicant-se a la creació i creixement constant de nous coneixements, necessitaran aplicar cada vegada més esforços, part dels seus recursos, així com la seva experiència al complex procés mitjançant el qual el coneixement és absorbit per la societat (Lynton i Elman, 1987: 2).

Aquesta mateixa constatació de la rapidesa amb que es desenvolupa la ciència i evoluciona la tecnologia porta alguns a afirmar que de l'únic que podem estar segurs es que, a llarg termini, els joves d'avui hauran de desenvolupar tasques molt diferents de les que tenen intenció de realitzar a l'actualitat (Girod, 1981: 146). Aquesta mena de previsions reforçarien la idea de la necessitat de dur a terme per part de les universitats una formació bàsica de tipus polivalent i d'intentar preveure, en la mesura del possible, quines seran aquestes necessitats futures per tal de poder-s'hi avançar.

Això no obstant, també cal poder comptar amb persones que a nivell de coneixement superior, estiguin altament especialitzades. Això podria deixar entreveure una contradicció entre les dues posicions abans esmentades: la universitat ha de formar persones polivalents o especialistes? La resposta no és simple, en realitat, perquè segurament ha de fer les dues coses. Es una qüestió d'estructuració del currículum, o més ben dit dels diferents curricula, i dels diferents nivells en que s'estructura l'educació superior superior.

Els aspectes curriculars, doncs, tal i com veiem, formen un nucli central en tota anàlisi de l'ensenyament. Pel que fa al superior, U. Teichler (1992: 1945 i s.), distingeix, en primer lloc, els objectius del camp d'estudi, que venen determinats principalment pel desenvolupament de les disciplines o de les professions; en segon lloc, els seus objectius, que varien segons el tipus d'institucions; i en tercer lloc els objectius històrics de

l'educació superior de cada país, que continuen formant les institucions modernes d'educació superior. Malgrat aquesta diversitat de focus, aquests objectius són agrupats en set categories principals:

Primera: els currícula es poden adreçar cap a la preparació per a la investigació i la creació de coneixements per a la investigació i la creació de coneixements o cap a la reproducció d'uns coneixements ja disponibles.

Segona: els currícula poden anar dirigits específicament vers una preparació professional o no estar en absolut relacionats amb rols d'ocupació. La formació professional com a meta de l'educació superior podria fins i tot entrar en conflicte amb altres metes més àmplies, com l'enriquiment de la personalitat, l'orientació vers la investigació, etc.

Tercera: Els objectius dels currícula de l'educació superior varien notablement segons el grau d'especialització que es vol assolir. Un alt grau d'especialització es considera favorable quan porta a un estudi aprofundit d'un cert camp, però també es pot criticar perquè comporta una visió tancada i pot crear dificultats a l'hora de cercar una ocupació, a més de dificultar la capacitat de l'alumne per continuar aprenent quan els seus coneixements es tornen caducs.

Quarta: els camps d'estudi es poden dissenyar segons les disciplines específiques, o bé adoptar un caràcter interdisciplinari, intradisciplinari o multidisciplinari. En molts de casos els sistemes de comunicació i de recompensa dels acadèmics reforcen les estructures disciplinàries, mentre que les noves tasques professionals duen a nous camps d'estudi que combinen disciplines diverses. També hi poden haver altres desenvolupaments, quan les formes noves de cooperació en la investigació poden dur a llarg termini a nous camps d'estudi, o a desenvolupar noves disciplines com a conseqüència de requisits professionals.

Cinquena: en alguns països un objectiu parcial de l'educació superior consisteix en desenvolupar un nucli comú de coneixements per a tots els estudiants, mentres que en d'altres no es fixen ni es proporcionen cursos comuns.

Sisena: una altra meta dels currícula de l'educació superior és el desenvolupament de la personalitat dels estudiants més enllà del nivell de les principals habilitats cognitives, acadèmiques o professionals... Això no obstant, aquest és un tema discutit, ja que no es té clar a tot arreu si el desenvolupament de la personalitat és una meta formalment específica dels currícula o és, i ha de constituir simplement, una conseqüència de l'ensenyament superior.

Setena: sovint s'espera que els currícula de l'educació superior contribueixin a l'enriquiment cultural de la societat.

A l'hora d'intentar delimitar el camp d'estudi del que és l'ensenyament superior C. H. Church (1992:1940) ens diu que es pot analitzar fàcilment en terme de cinc àrees que es superposen: els estudiants, l'ensenyament, la direcció, la política, i el rol social; encara que aquestes àrees no es donen mai aïllades, ja que l'ensenyament superior actua sobre la base d'una sèrie de plans superposats. Aquest mateix autor ens resumeix els temes d'estudi sobre l'ensenyament superior de la següent manera:

"La variedad de temas estudiados es inmensa. Con respecto a los estudiantes, puede abarcar desde el acceso y la demanda, la orientación, la constitución del cuerpo estudiantil, las bajas y decesos, el impacto de la educación superior en los estudiantes, las finanzas, las características de la personalidad, la residencia y los sindicatos estudiantiles, hasta las causas de agitación política. En cuanto a la enseñanza, los objetos de interés incluyen el asesoramiento y los exámenes, el currículum, la tecnología educativa, la enseñanza individualizada, las

conferencias, los proyectos, y la enseñanza en pequeños grupos. Los temas de dirección comprenden la administración, el entorno edificado, las carreras, las microestructuras y estructuras de departamentos, el gobierno, el control financiero, la dirección y la plantilla. A nivel de política se encuentra la contabilidad, los créditos, la financiación, la planificación, la política, la filosofía de la educación superior y la estructura. Por último, dentro de la órbita del rol social de la educación superior existen cuestiones como el asesoramiento, las contribuciones al crecimiento económico, la educación a distancia, estudios de mano de obra, efectos políticos, educación profesional, el papel de la investigación, y varias otras maneras en las cuales la educación superior interactúa con la sociedad. Tales impactos evidentemente se remontan a cuestiones de acceso y demanda, las cuales, como las nociones de libertad académica, la economía de la educación superior, y los esfuerzos hechos para la investigación, pueden afectar a casi todas las áreas de estudio de la educación superior" (P. 1940)

La compresió de l'educació superior és, per tant, un tema complex que, com acabem de veure, no atany a l'objecte d'estudi d'una sola disciplina. Per a poder comprendre les universitats en tant que organitzacions i institucions socials cal recórrer tant a l'economia, com a la política, com a la sociologia, a la teoria de les organitzacions, a la pedagogia i fins i tot a la història i la filosofia. Cap enfocament disciplinar únic pot copsar la complexitat de la realitat universitària en la seva globalitat i fins ara no hi ha cap model teòric holístic que ens en doni una panoràmica suficientment acceptada de forma general.

Existeix un debat polític, econòmic i sociològic important entorn de les funcions que ha de tenir en concret en el nostre país la Universitat; però aquest debat no és sols d'àmbit exclusivament espanyol, és una controvèrsia present a tots els països, encara que de forma més intesa en els industrialitzats.

Des de finals de la dècada dels '50 es produeixen a tots els països del que fins fa poc es denominaven món occidental, una sèrie de canvis que duran a convertir el que fins aleshores havia estat privilegi d'una minoria: l'accés molt restringit al coneixement superior, en un tipus d'ensenyament que ha pogut ser qualificat de *sistema universitari de masses* (M.Trow, 1961)*, segurament de forma agosarada, sobretot si el comparem amb la resta dels nivells educatius.

Aquest creixement exponencial dels sistemes universitaris coincideix amb la conjunció de diversos factors de caràcter econòmic, social, i fins i tot ideològic. En el primer cas, coincideix amb la forta expansió econòmica dels països occidentals de la post-guerra mundial; s'hi adjunta el factor demogràfic del baby-boom, també produït a la postguerra, que després, amb nous plantejaments sobre el paper de l'ensenyament, farà que aquelles cohorts d'edat s'incorporin a l'ensenyament superior; i també coincideix amb els anys d'extrema competència per la guerra freda entre el que hom anomenava Orient i Occident o, -i vist també des d'ací- països de més enllà i més ençà del teló d'acer.

També coincideix amb els moments de desenvolupament teòric del concepte de **Capital humà** i de les valoracions de l'educació no solament com una despesa de consum, sino també com una inversió rendible i que, en conseqüència, hauria de ser considerat de forma anàlega a les inversions en capital físic (T. W. Schultz, 1961). De fet, aquesta elaboració teòrica va servir al llarg dels anys 60 de justificació per a la despesa creixent en educació ja que, en general, va ser acceptada la idea que l'ampliació dels anys d'escolarització eren un bé necessari.

* Martin Trow proposa com a taxonomia la distinció entre tres tipus d'educació superior: l'elitista selectiu en el que un percentatge reduït, aproximat al 5% dels grups d'edat pertinent segueixen estudis e caràcter formal a les universitats, serfa el característic de les universitats tradicionals; l'educació superior massiva seria aquella a on hi són representats entre el 15% i el 50%; l'educació superior universal seria aquella a on hi ingressa la majoria dels adults.

Al nostre país el desenvolupament econòmic, com tantes altres coses, va arribar més tard i de manera diferent: els diners americans del nostre particular "Pla Marshall" amb el tractat de Franco i Eisenhower, el desenvolupament econòmic de l'època del "desarrollismo" guiat per la tecnocràcia de l'Opus Dei, la LLei General d'Educació de 1970 i la democràcia.

Malgrat aquest retard, aquí, també, en comú amb la resta de països del nostre entorn, l'envol universitari s'inicià a la primera meitat dels '60 i d'alguna manera també es pot dir que les mateixes bases teòriques del capital humà també foren assumides en el nostre país.; tant és així que fins i tot, il.lustres economistes del món acadèmic professaren la seva lliço magistral d'inauguració de curs entre nosaltres amb l'exposició de la nova teoria (Estapé, 1963).

La llàstima és que el creixement en nombre d'estudiants aquí, junt a la prèdica teòrica dels beneficis que produïria la inversió personal en educació no anés acompanyat d'un esforç d'inversió pública en la institució universitària que permetés digerir un canvi quantitatiu tan important que, de fet, va suposar la mutació substancial de la institució. Però, certament, la capacitat de l'erari públic franquista, en aquest cas, com en la resta, no va estar a l'altura de la creació de les infraestructures que el creixement de la universitat i el país necessitaven. La principal preocupació, en determinats moments, es va centrar més en el control policial i ideològic de la institució que no pas en la previsió real de les seves necessitats.

El "problema universitari" a l'Espanya dels '60 i '70, per al govern, i en general per al Règim Franquista va ser manta vegada, més una qüestió d'ordre públic que no pas de preocupació acadèmica i previsió inversora. I això es va reflectir fins i tot, en la planificació i construcció dels nous campus i edificis: més pensats per al control i aïllament dels estudiants revoltats que no pas per al conreu del saber i l'activitat crítica connectada amb la societat

que l'envolta, al nostre entendre, consubstancials amb la institució.

Malgrat tot, el període de finals dels 60 i primers 70, abans de la crisi econòmica coneguda com "del petroli", anys en els que més es nota el poder de la tecnocràcia opus-deïsta, representen un cert esforç de modernització, encara que fos de modernització anti-democràtica (Salvador Giner 1975: 80 i s.).

El que va succeir, amb l'increment del nombre d'estudiants va ser que la composició tradicional de l'estudiantat també va canviar, amb l'entrada de noves classes socials, especialment les mitges baixes de forma més massiva; i amb l'increment molt més fort del percentatge de dones.

Cap a finals dels '60 el Règim Franquista es replanteja la seva política educativa amb la publicació d'un Llibre Blanc de l'Educació (1969), publicat sota els auspicis del nou ministre José Luis Villar Palasí, a on es feia una revisió crítica de tot el sistema educatiu i, naturalment també, del sistema universitari. A partir d'aquí, sota els auspicis del Banc Mundial, i altres institucions internacionals, els tecnòcrates de l'Opus Dei planificaren la nova 'Llei General d'Educació i Finançament de la Reforma Educativa'.

En aquesta època ja començaven a sentir-se més insistentment les veus crítiques que posaven en qüestió els postulats de la Teoria del Capital Humà i molt especialment, aquelles que feien referència als rendiments socials i econòmics atribuïts a l'educació. En el nostre país, emperò, corrien encara els darrers anys del desenrotllisme econòmic, previs a la profunda crisi que vindria amb els '70. La Llei General d'Educació, juntament amb altres factors, encara es podria emmarcar en el marc optimista de l'onada expansiva d'aquells plantejaments que lligaven directament desenvolupament econòmic i educació.

La crisi dels '70 no faria sino posar en relleu el profund qüestionament de la teoria tal i com l'havia preconitzada Schultz (1961) deu anys abans.

En el nostre país, la recessió repercutiria en que els plantejaments reformistes de la Llei Villar Palasí prescindíssin de forma estrepitosa de la segona part del seu enunciat, quedant-se el finançament de la reforma educativa colgat a dins l'enorme forat que va provocar la crisi econòmica de l'energia.

Però la crisi que patia Espanya en aquells moments era d'abast molt més ampli i no purament de nivell econòmic, ja que el país, i a la universitat en grau més efervescent fins i tot, vivia els darrers anys de la dictadura i tant a nivell social, com polític, com cultural es feia cada vegada més gran el decalatge entre allò que es va denominar l'Espanya oficial i el país real. El franquisme políticament havia perdut de forma definitiva la universitat, tant a nivell d'alumnat com de la majoria del professorat, especialment el de les noves generacions, i havia conduït la institució a una situació de contestació i conflicte permanents. (Giner, 1975, p 93 i s.)

A finals dels '60 es va començar a parlar d'universitat massificada, perquè el nombre d'estudiants universitaris va seguir creixent, però les inversions en educació s'estancaren. La massificació, a part del creixement numèric de l'alumnat -fet que compartim amb la resta de països occidentals-, en el nostre va ser, fonamentalment, la manca d'inversió econòmica en les infraestructures, en l'increment del professorat necessari, i en la incapacitat de dotar la institució universitària de l'organització i capacitat de gestió eficaç que l'ensenyament superior requeria de forma peremptòria i, en darrera instància, un intent de control polític-ideològic del tot incompatible amb la tasca fonamental de la institució. Tot plegat, una negació radical de l'autonomia universitària, en els termes en que aqueixa s'entenia a la resta del món occidental.

La utilització del concepte "universitat massificada", utilitzat massa sovint aleshores per definir aquella situació de crisi, en el nostre país especialment, no és neutre i té un clar

sentit pejoratiu. La seva utilització troba profundes ressonàncies, en certs àmbits del pensament -fins i tot de determinat pensament liberal-, que remetent a consideracions teòriques i ideològiques que han mostrat sempre una profunda aversió a la irrupció de les masses en els àmbits "selectes".

Cal tenir en compte, també, que la concepció més freqüent que sobre la Universitat té el propi "homo academicus", és profundament elitista, degut a que considerant-lo el lloc per excel·lència a on es conrea el coneixement superior, el coneixement en grau més elevat i selectiu, també sol considerar que s'ha de transmetre mitjançant una forma d'ensenyament que tradicionalment ha estat patrimoni i ha anat adreçat a una minoria també selecta.

Davant aquest ràpid creixement de l'ensenyament superior es produeix una certa sensació d'alarma social pel que per a alguns seria com una mena d'invasió del 'temple del saber'; d'aquí que surgeixin veus de tot arreu, convenientment ampliades pels mitjans de comunicació, protestant per la invasió de la universitat per les masses, i en contra de la universitat massificada. Tot això, naturalment, sense atacar les vertaderes causes del mal funcionament de la institució en crisi i en ple procés de canvi. Hi ha slogans que tenen èxit molt aviat, i no pas sempre perquè siguin certs; de vegades, per ventura massa sovint, quan es troba un mot que fa fortuna, ja es té per copsat un tema i per gairebé resolt. - Si més no, és veritat que es té resolta la forma d'enunciar-lo, encara que sigui un enunciat buit o, en tot cas, referent a una realitat tan complexa que un sol mot serveixi més per emascarar o tranquil·litzar consciències que no pas per designar o descriure la realitat d'allò que s'enuncia -.

La crisi econòmica dels '70 no va fer sino aprofundir el qüestionament dels plantejaments proposats per la teoria del capital humà, ja que, entre altres coses es va allargar de forma considerable el temps necessari per aconseguir la primera ocupació i també ho varen fer les diferències entre el lloc que es podia

obtenir i el nivell educatiu obtingut. Als Estats Units es constata, en diversos estudis de l'època, que les taxes de desocupació dels joves graduats superen en gairebé el doble les de desocupació nacional, i també es comencen a veure les dificultats específiques d'alguns titulats d'àrees com les Humanitats o les Ciències Socials (Freeman, 1977). En el nostre país, estudis posteriors, també investigaren temes semblants amb resultats no gaire diferents, salvant les distàncies (Martín Moreno, J. i De Miguel, A., 1989).

Diverses recerques d'autors, tant europeus com americans, i des de posicions i corrents teòriques diferents (marxistes, credencialistes, institucionalistes...), però sempre des d'una perspectiva crítica, (Blaug, 1976; Thurow, 1972; Boudon, 1973; Jenks, 1973; Bowles i Gintis, 1976, Bourdieu i Passeron, 1970) senyalaren que els vincles entre educació i redistribució de les posicions socials no era un fet tan evident com els defensors teòrics del capital humà havien volgut demostrar. I des de la perspectiva dels individus, front a la posició que havien defensat Schultz, Denison i Becker, que la relació entre educació, formació de la força de treball i ingressos també distava molt de ser positiva.

Thurow (1972) diu que allò que caracteritza el mercat de treball és la competència pels llocs de treball més que no pas pels salaris, tal i com enuncitava la teoria clàssica. En lloc de cercar els individus llocs de treball, són els llocs de treball els que busques els individus adients. D'aquesta manera, la funció de l'educació, en un mercat de treball fonamentat en la competència pels llocs de treball no és donar formació, i d'aquesta manera incrementar la productivitat i els sous dels treballadors, sino certificar la seva capacitat d'ensinistrament i donar-los una certa posició en virtut d'aquesta certificació. D'acord amb aquesta posició, la productivitat d'un lloc de treball depen essencialment més de la seva organització tècnica i social que no pas de les capacitats cognitives d'aquells que l'ocupen. Allò que realment necessiten els empleadors és escollir i ensinistrar els treballadors de la manera millor possible, dedicant-hi la quantitat de diners més baixa

possible. Les credencials educatives els hi serveixen precisament per això, ja que són els indicadors que senyalen quins dels candidats reuneixen les millor condicions. L'educació és, d'acord amb aquesta posició, un requisit necessari en el procés de contractació, ja que en augmentar l'oferta de mà d'obra educada, els individus també se n'adonen de la necessitat d'incrementar el seu nivell educatiu.

Jenks (1973) nega que hi hagi una relació massa estreta entre el que passa a l'escola i l'èxit social; per contra, assegura que és inútil l'esforç encaminat al canvi social, si aquest es vol fer mitjançant la reforma del sistema educatiu. La reforma escolar no és mai una alternativa a reformes socials més profundes.

Les conclusions de Boudon (1973) al respecte són igualment escèptiques pel que fa a la contribució de l'educació respecte a l'increment de les igualtats socials: afirma que malgrat que tots els països desenvolupats han conegut a les darreres dècades una disminució de les desigualtats davant els sistemes d'ensenyament, aquesta major igualtat escolar no s'ha manifestat en un canvi gaire notable sobre l'herència social. Contràriament, tots els estudis duts a terme sobre mobilitat social en els països industrialitzats, indiquen que les probabilitats d'ascens o descens d'una generació a l'altra romanen força constants.

Revisant tesis seves anteriors, Mark Blaug (1976) adopta la posició metodològica popperiana, segons la qual totes les teories s'han de jutjar en darrera instància en funció de prediccions falsables, i fa una revisió del grau de corroboració de la teoria del capital humà. Afirma que el que hom ha de fer en aquest cas és l'avaluació de grups de teories o el que Lakatos ha denominat "programes d'investigació científica". Després de fer un repàs extens del que s'ha escrit fins aleshores sobre el tema, arriba a la conclusió que hi ha un cert fonament per pensar que el programa d'investigació del capital humà es troba en quelcom semblant a una "crisi" perquè la seva explicació de la demanda privada d'educació sembla cada vegada menys convincent; ofereix

consells sobre l'oferta d'educació però comença a no explicar les pautes del finançament educatiu o el finançament públic de les escoles i universitats; la seva explicació de la formació post-escolar continua posant massa èmfasi en el paper de l'aprenentatge per l'experiència, no costós, com una funció simple del temps, per no esmentar els imperatius organitzatius dels "mercats interns de treball"; els seus càlculs de les taxes de rendiment donen sovint diferències importants i no explicades entre els rendiments de la inversió en diferents tipus de capital humà i, malgrat tot, la seva explicació de la distribució dels ingressos a través del model d'escolarització continua donant per descomptat que totes les taxes de rendiment de la formació del capital humà són d'un mateix marge. I allò que és encara pitjor és la utilització persistent de supòsits auxiliars *ad hoc* per explicar tots els resultats negatius, que culminen en una certa tendència a l'elaboració enfollida d'un del mateix càlcul amb una sèrie de dades, i tot això, diu Blaug (1976: 97), són signes típics de degeneració d'un programa d'investigació científica.

Malgrat tot això i, també d'algunes aportacions, conclou, el programa d'investigació del capital humà no morirà mai, però s'extingirà gradualment per a ser englobat en la nova teoria dels senyals, la teoria de com els professors i els estudiants, els empleadors i els empleats i, de fet, tots els compradors i venedors es seleccionen quan els seus atributs són importants, però la informació sobre aquests atributs està subjecta a incertitud.

En escrits posteriors, això no obstant, Blaug (1985) opina que la teoria del capital humà i el credencialisme són, de fet, complementàries ja que diu que la utilització de mecanismes de filtratge per part dels empleadors, en termes de credencials educatives, incentiva els empleats per tal d'assolir els senyals que incrementin al màxim la seva elegibilitat, es a dir, estar en possessió d'una credencial educativa, i aquest increment indicatiu està de fet determinat per la taxa de rendiment privat de la inversió educativa. Així mateix admet que encara que alguns dels supòsits de la teoria del capital humà estan en crisi, no hi ha una

alternativa que presenti evidències semblants i un rigor tècnic suficient per explicar els rendiments privats de l'educació.

La teoria del capital humà, fent un cert balanç de la seva utilització, en realitat es va fer servir com a excusa ideològica per poder justificar determinades polítiques educatives, que segurament tenien més caràcter d'utopia que de realitat. La crisi, si ha posat alguna cosa en relleu, més que la falsació absoluta d'aquell plantejament teòric, que en alguns aspectes encara continua tenint vigència com a programa de recerca (Blaug, 1985), és que les inversions en educació, com d'altra banda qualsevol tipus d'inversió -i més les de caràcter social-, no poden ser de caràcter il·limitat.

Bowles i Gintis (1976), intenten demostrar l'existència d'un clar principi de correspondència entre l'escola i les relacions de producció capitalista, segons el qual les relacions socials internes de l'escola s'adapten a les relacions laborals pròpies de la divisió capitalista del treball. Segons aquests autors, la jerarquizada organització interna del sistema escolar és semblant a la del treball industrial: això fa que els diferents nivells educatius condueixin els treballadors als diferents nivells de l'estructura ocupacional, tot consolidant l'estructura classista.

Baudelot i Establet (1976), basant-se en la fonamentació teòrica marxista de Gramsci i Althüsser, intenten demostrar com l'escola dista molt de ser un element neutre socialment i que, en canvi, el que realment fa és dividir la població escolar en dues xarxes d'escolarització que tenen com a finalitat reproduir la discriminació social i la inculcació d'una determinada ideologia, que no és sino la burgesa, d'aquesta manera, l'escola dividida contribueix activament a la divisió de la societat en classes.

Bourdieu i Passeron (1966) , en un primer assaig mostren la diferent relació que els estudiants, d'acord amb llur origen social, estableixen amb la cultura acadèmica, i com aquesta mateixa relació fa que assoleixin aptituds distintes en acabar els

estudis. Després, a la *Reproduction* (1970), mostren com, el sistema d'ensenyament, mitjançant la violència simbòlica, imposarà una *arbitrarietat cultural*, generadora d'*habitus*, que farà que el triomf escolar sigui per als que estan en possessió, per naixement, de la "*gran cultura*". Contràriament a Bowles i Gintis, per tant, intenten establir la independència del sistema educatiu, fet que els permet mostrar la seva funció legitimadora: la conclusió serà que el sistema d'ensenyament és un element bàsic de reproducció socio-econòmica, encara que sense fer-ho mecànicament, ja que allò que l'escola reproduïx, segons Bourdieu i Passeron, no és la divisió del treball sino la "*cultura legítima*", definida anteriorment com a arbitrarietat cultural, imposada pels detentors del capital cultural, les classes dominants en definitiva.

Segons Bourdieu (1989:13 i s.), l'estructura de l'espai social, tal i com s'observa a les societats diferenciades, és el producte de dos principis de diferenciació fonamentals, el capital econòmic i el capital cultural; la institució escolar juga un rol determinant en la reproducció de la distribució del capital cultural i, mitjançant això, en la reproducció de l'estructura de l'espai social, per la qual cosa ha esdevingut un eix central de les lluites per assolir el monopoli de les posicions dominants.

La institució escolar ha esdevingut, d'aquesta manera, un dels fonaments de la dominació i de la legitimació de la dominació. I el paper de la ciència social, segons Bourdieu, consisteix en desvetllar els fonaments històrics i els determinants socials dels principis de jerarquització i d'avaluació que deuen la seva eficàcia simbòlica, manifesta en els efectes de destí exercits pels veredictes escolars, pel fet que es viuen i s'imposen com a absoluts, universals i eterns.

D'acord amb aquesta posició, doncs, el paper de l'escola i del capital cultural que s'hi adquireix passen a tenir un rol importantíssim en la reproducció de les estructures socials, i encara que l'autor no fa una referència explícita a la teoria del capital humà, la seva anàlisi no li és merament tangencial, ans

constitueix un atac en tota la regla als seus fonaments ideològics.

Bluestone (1977) posa en relleu que molts dels desocupats o amb nivells salarials baixos, posseïen una formació, i un capital humà de vegades molt superior al d'aquells que tenien ocupació, i que determinades característiques personals, com raça, sexe, o les condicions de depressió econòmica de les zones que habitaven eren condicionants molt més forts que no pas la major o menor inversió en capital humà (Doeringer i Piore, 1971).

Les crítiques, especialment en l'aspecte que fa referència a que els individus que tenen un nivell educatiu més alt perceben nivells de renda més elevats provenen fonamentalment de les teories credencialistes que, seguint un enfocament de caràcter weberià, sostenen que en el món modern les qualificacions educatives s'utilitzen per limitar el nombre de candidats davant les posicions social i econòmicament avantatjoses; d'aquesta manera es monopolitzen aquestes ocupacions per part dels que posseeixen una titulació educativa. Aquestes certificacions són utilitzades per part dels grups ocupacionals per tal de restringir l'accés als llocs de treball més ben remunerats i, d'aquesta manera, les ocupacions més lucratives són monopolitzades per part dels que tenen les titulacions apropiades (Collins, 1979). Això significaria que les remuneracions més altes, percebudes per part d'aquells que posseeixen nivells més alts d'educació, no estan vinculades a una major productivitat, sino que responen al mecanisme de selecció utilitzat pels empleadors per distribuir les ocupacions millors.

Collins considera que el credencialisme als Estats Units no es va desenvolupar com a conseqüència de canvis econòmics, sino que, l'estructura bàsica de l'economia americana, amb un mercat controlat més que no pas competitiu, dominat per unes poques grans corporacions, es va formar abans del surgiment del credencialisme. El credencialisme va tenir un desenvolupament posterior i va sorgir en un període de conflicte multi-ètnic. La intenció originària darrera la qual es va edificar el sistema escolar

de masses, considera que va ser el desig de la burgesia anglo-protestant de preservar la seva pròpia cultura i la seva posició econòmica i social davant les successives onades migratòries. Malgrat tot, la manca de control a dins del sistema escolar va significar que no es va tenir gaire èxit en aquest camp, ja que els diversos grups ètnics i culturals varen utilitzar l'educació per tal d'assolir objectius propis.

Encara que es pogués pensar que aquesta situació podria produir una gran diversitat d'oferta educativa, especialment pel que fa als continguts, Collins (1979: 93) senyala que l'entorn no va deixar sola cap escola; els estudiants es varen trobar en un món més ampli a on es feia necessària més educació, i se'n requerien cada vegada nivells més alts per tal de poder entrar en el món laboral. Les escoles s'imitaren els programes les unes a les altres; les escoles de secundària per tal de reeixir en col·locar els seus graduats a les universitats de prestigi, i les diverses facultats i escoles superiors de caràcter professional per tal d'entrar a dins la cadena que hauria de permetre als seus estudiants reclamar al menys una oportunitat per assolir una de les posicions socials més altes. D'aquesta manera els centres d'educació americans varen arribar a formar una jerarquia unificada.

En aquesta situació, els continguts de l'educació varen esdevenir cada vegada menys importants; i el que interessava, en canvi, era el simple fet d'haver assolit un determinat nivell de credencials educatives que permetés arribar al següent esglau educatiu o, en definitiva, passar els requeriments per tal d'entrar en el que Collins defineix com a professions de monopoli.

Una vegada analitzat el surgiment del credencialisme, Collins considera els efectes d'aquest fenomen i la seva incidència sobre l'estratificació social. Arriba a la conclusió que els principals beneficiaris del credencialisme són els professionals i aquells que treballen en la cada vegada més nombrosa burocràcia de la indústria, el govern, l'educació i els sindicats. Pel que fa als professionals, Collins opina que ha estat degut a les acreditacions

educatives que les professions lucratives han tancat files i augmentat els seus salaris, i que altres ocupacions hagin seguit el seu exemple i s'hagin "professionalitzat". També considera que per a aquells que treballen en les burocràcies modernes, les seves ocupacions han passat a formar part de les sinecures de l'economia moderna; i que el major esforç dut a terme per aquestes professions ha estat el d'aconseguir crear condicions de treball que obviessin el propi treball o el fessin més lleu.

Malgrat tot, Collins creu que hem arribat a viure una crisi del credencialisme, i estem presenciant com, de cada vegada més, hi ha un major nombre de gent ben formada, encara que l'oferta de sinecures no s'esta expandint al mateix ritme; tot això fa que l'adquisició d'un grau acadèmic o d'un certificat professional garanteixi els mateixos resultats que en el període anterior: El resultat és una àmplia desil·lusió que possiblement pugui dur incorporada la ruptura de tot el sistema.

La crisi econòmica dels '70 afecta a tots els països desenvolupats, i els problemes que havia generat el creixement dels sistemes educatius, i de forma molt especial l'ensenyament superior, es fan sentir també a tot arreu, encara que les particularitats de cada país imposin explicacions concretes que en certa mesura els poden diferenciar. Ens trobem emperò, en primer lloc, que en ralentitzar-se el creixement econòmic, es produeix també una minoració de l'activitat contractual i que, per tant, no hi ha la mateixa capacitat d'absorbir el flux de titulats. Això fa que molts d'ells s'hagin de cercar ocupacions que no estan gaire d'acord amb les seves capacitats, però sobretot, amb les seves expectatives.

Malgrat això, des del pun de vista dels individus, es comprova que la demanda d'ensenyament superior no disminueix de forma substancial, i això segurament respon al fet que, des del punt de vista individual l'obtenció d'un títol acadèmic reporta tota una sèrie d'avantatges respecte d'aquells que no en tenen,

avantatges que no es redueixen a tenir una major competitivitat en el mercat de treball encara que, en aquest camp, el títol ha actuat com un element defensiu clar per aquells que en posseeixen

Des d'una consideració més àmplia, encara que no tota inversió en educació resulti rendible des del punt de vista econòmic -una altra qüestió seria si fem altres consideracions de nivell social-, sí és cert que determinades inversions sí que ho són i, per tant, per aconseguir aquesta finalitat cal sotmetre les inversions en aquest sector a certes condicions que la facin possible.

La teoria del capital humà i els seus crítics estaven fonamentalment preocupats per la incidència de l'educació en el camp del rendiment econòmic. Les anàlisis marxistes i crítiques fonamentalment es preocuparen pel tema de la contribució de l'educació a la igualtat o desigualtat social. Parsons, a l'hora d'analitzar els efectes de l'explosió educativa, i especialment la que es produeix entorn de l'ensenyament superior, no dubta en qualificar-la de Revolució Educativa, en els mateixos termes que els historiadors de l'economia parlaren de Revolució industrial. Els termes de l'anàlisi de Parsons es situen però en una altra esfera que la que hem vist fins ara: la de la ciutadania (Turner, B.S.,1993). L'explosió de titulacions educatives, el creixement de les matriculacions universitàries, l'expansió d'ocupacions de nivell universitari i les expectatives que tenien els governs occidentals sobre l'ensenyança universitària en general, representaven per a Parsons canvis estructurals que expandien l'esfera de la ciutadania i extenien la diferenciació estructural del sistema social, tot permetent una major adaptació i flexibilitat.

Mentres que molts de crítics conservadors tractaven aquestes explosions educatives com una reducció de la qualitat de l'educació i com un atac al status de la universitat Parsons donà la benvinguda a l'expansió universitària considerant-la una fita important del creixement de la democràcia americana. Mentres que a Europa, segons Parsons, l'ensenyament superior havia funcionat

per a la reproducció d'una elit, a Amèrica l'oportunitat d'accés a l'ensenyament superior s'havia extès a la majoria de la població i això constituïa una característica fonamental de les institucions democràtiques i de la cultura de la societat americana. Parsons considerava l'accés a l'ensenyament superior com un dels trets fonamentals del creixement de les institucions democràtiques, a més dels que havia considerat T.H.Marshall (els tribunals, el parlament i l'estat del benestar). Parsons considerava la universitat com una quarta institució perquè l'educació dels ciutadans era un pre-requisit necessari per a la seva participació plena en el sistema social. A diferència de molts de sistemes universitaris europeus, la majoria de les universitats americanes existien, segons la seva concepció, per produir fonamentalment una ciutadania educada, més que per reproduir el capital cultural de la classe dominant. La concepció que té Parsons de la Universitat passa, així, a constituir una peça fonamental de la seva teoria sociològica.

"Parsons characteristically defined the university in value terms; it represented the institutionalization of the 'cognitive complex' and embodied 'the value-component of cognitive rationality'. Given this value emphasis, Parsons argued that university had come to have a peculiar significant relationship to the American value-system as a whole. Borrowing his terminology partly from Max Weber, Parsons argued that the dominant value in American society was 'instrumental activism'. Social action and institutions are positively valued if they are seen to contribute instrumentally to success, while activism has a higher value than passive adaptations to the environment. Following Weber's contrast between mysticism and inner-worldly asceticism, Parsons argued that America had been fundamentally shaped by Puritan values which were inner-worldly, activist, individualistic and instrumental. While the legal system institutionalized moral evaluative questions, the primary role of the university was to institutionalize

cognitive rationality, which was a major segment of the American value-system. In order to fulfill this critical role, the university had to enjoy a relative autonomy from the society as a whole, and this further required the institutionalization of academic freedom. This requirement set up inevitable tensions between the university and its two major sources of support and patronage in an age of secularisation, namely the government and business. The institutional autonomy of the university suggested to Parsons that the university was not merely an institutional response to the economic requirements of capitalism; instead the university embodied the legacy of Protestant values of individualistic activism and the universalistic values of Enlightenment." (Turner, B.S., 1993: 6-7)

L'intent de Parsons, al menys pel que es refereix a la societat americana és demostrar que no es pot argüir que el creixement dels sistemes d'ensenyament superior són una conseqüència directa del les necessitats d'un sistema capitalista en expansió, ja que segons ell, les universitats americanes més que respondre a la pressió del mercat, responien a la institucionalització de determinats valors, no arrelats en el sistema econòmic sino en el sistema cultural. La concepció de Parsons sobre la universitat, per tant, respon a la idea que, aquesta, fonamentalment, com a institució, contribueix al desenvolupament de la *ciutadania*.

En contrast amb la teorització de Parsons sobre la Universitat i les seves funcions, els crítics com Marcuse, Gouldner, Touraine, o Wright Mills donaren una visió més propera de la manca d'autonomia de la institució i dels seus vincles amb les elits del poder i dels seus estrèts lligams amb la producció de la burocràcia que requeria l'estat i els sistemes econòmics i militars. De fet, les dissensions sorgides a la universitat eren, segons Mills un efecte no desitjat respecte de la seva funció principal de contribuir al sosteniment de l'ordre social. En canvi, les universitats eren

elements importants en la producció d'una nova classe, que hauria de tenir implicacions molt clares en el desenvolupament tant econòmic com polític del capitalisme occidental.

Els plantejaments de Parsons, per molt que puguin ser criticats i amb raó, posen en relleu una altra dimensió de l'educació superior paral·lela als temes centrals de la teoria del capital humà -fonamentalment de caràcter econòmic-, encara que no menys transcendents i que cal tenir presents a l'hora de plantejar-se el tema del rol social de la Universitat.

Martin Trow (1988: 15), quan analitza el sistema d'ensenyament superior del seu país, senyala la diversitat com el tret més important i característic de la Universitat americana:

"The great, unique feature of American higher education is surely its diversity. It is this diversity -both resulting from and making possible the system's phenomenal growth- that has enabled our colleges and universities to appeal to so many, serve so many different functions, and insinuate themselves into so many parts of the national life. And it is through the preservation of diversity that our system will be best prepared to respond to changing demands and opportunities in the years ahead."

Aquest fet ha permès, segons aquest mateix autor, que existissin vincles molt estrets entre l'educació superior i els mecanismes del mercat, al mateix temps que també ha estat aquest vincle el factor més important en l'emergència i persistència de l'enorme quantitat d'institucions i de la seva diversitat, així com també de la seva gran autonomia.

Aquesta no ha estat, òbviament, la situació de la Universitat en el nostre país ni a Europa en general. La universitat, o més ben dit les universitats, a Europa, cadascuna amb les seves característiques i amb graus també diferents, més que surgir de la iniciativa del que s'ha denominat la 'societat civil', han estat

establertes generalment per l'Estat. En el cas de la nostra, seguint fins a un cert punt el model francès, això és indubtable. El model anglo-saxó ha estat una mica diferent, però el model germànic de Humboldt, també surgeix lligat a la necessitat de construcció de l'Estat germànic, i també a iniciativa seva.

La Universitat americana, en aquest sentit, ha estat més vinculada als interessos del mercat i això, segons Trow (1988: 15) ha comportat dues característiques que hi van lligades, en comparació amb altres formes d'acció social: en primer lloc, que els seus productes no són el resultat d'una planificació o d'una decisió centralitzada; i en segon lloc, que quan els productors són relativament nombrosos, el seu comportament està marcat per la seva competició pels compradors, la qual cosa enforteix la influència d'aquests compradors sobre el caràcter i qualitat del producte, i en definitiva, sobre el caràcter dels productors (en aquest cas les institucions d'ensenyament superior).

Aquesta mateixa incidència del mercat, senyala Trow (1988:16), ha fet que els motius per a la constitució d'institucions d'ensenyament superior al Estats Units també fossin molt diversos:

"A multiplicity of forces and motives lay behind the establishment of colleges and universities throughout our history: religious motives, fears of relapse into barbarism at the frontier; the need for various kinds of professionals; state pride and local boosterism; philanthropy; idealism; educational reform; speculation in land, among others, and in all combinations. But the number and diversity of institutions, competing with one another for students, resources, teachers, bringing market considerations and market mechanisms right into the heart of this' ancient cultural institution-all also required the absence of any restraining central force or authority. The states could not be that restraining force, under the pressure of competition and emulation they have tended throughout our history to create institutions and programs

in the numbers and to the standards of their neighbors. Crucially important has been the absence of a federal ministry of education with the power to charter new institutions, or of a single preeminent university that could influence them in the other ways."

Aquesta diferencia fonamental de patronatge i de motivacions fundacionals varen fer que la Universitat al nostre país, i en general a Europa, servís uns objectius clarament diferents i que tingués, també, unes servituds distintes. L'estat n'ha sigut el principal client i el principal patró. La universitat ha estat un element simplement tangencial, durant molt de temps, respecte del mercat; i aquesta relació de contingència fins i tot, en certes èpoques, va generar molts anti-cossos respectius, tant en la institució d'ensenyament superior com en el propi mercat. I en aquest sentit, la inèrcia, "lleï de ferro" que regeix el comportament de les institucions i organitzacions, ha fet que l'apropament entre ambdós fos, en conseqüència, molt més difícil a Europa i més en concret en el nostre país.

La força dels fets, emperò i malgrat tot, es va imposant, encara que no sense dificultats. El principal repte que té avui la Universitat, a diferència d'altres temps, és que ha de realitzar la seva feina en un món cada vegada més complex i, per tant, ha de dedicar els seus esforços educatius a formar per viure en la complexitat a dins una dinàmica de canvi; i això només és possible tenint consciència del món a on desenvolupa la seva comesa, comptant amb els mitjans necessaris, i tenint la voluntat, la força i la llibertat necessàries per a dur-la a terme.

La tradició universitària europea, com hem vist, és molt diferent de l'americana, i encara que no cal mitificar-ne cap d'ambdues, perquè totes tenen els seus avantatges i els seus inconvenients, cal reconèixer malgrat tot, que aquesta major vinculació a la societat civil de les universitats americanes ha comportat que hi hagués la possibilitat d'establir vincles més estrets amb les organitzacions, i particularment amb les empreses.

Això no deixa de ser un fet relevant, en una situació com l'actual, a on cobren una importància creixent la informació i la renovació dels coneixements aplicats a la producció. Aquests passen a ser elements estratègics de les economies post-industrials, amb la globalització dels mercats tant pel que fa als productes com als serveis. En aquest nou context, ha passat a tenir una importància vital la utilització de formes de producció tecnològicament avançades, en les quals intervenen processos dependents de l'habilitat de manejar volums amplis d'informació i coneixements. Tot això ha fet que sigui més necessària que mai una força de treball amb alts nivells de qualificació, i aquí la universitat hi juga un paper de vital importància.

Si bé és cert, com ja hem dit, que la diversitat d'institucions universitàries no és una característica del sistema universitari europeu i menys encara de l'espanyol -encara que darrerament hi ha hagut una certa obertura pel que fa a la possibilitat de constituir universitats de caràcter privat i se n'han creat moltes de noves de caràcter públic-, el que és important, en definitiva, al nostre parer, no és tant el surgiment de moltes institucions universitàries, com que la diversitat sigui un element constitutiu de la pròpia institució; que la diversitat d'opcions i la llibertat de recerca i d'ensenyament siguin elements consubstancials amb el quefer universitari, i ho siguin de forma efectiva i real, no només de nom. I al menys en teoria, la garantia d'aquesta diversitat i autonomia són possibles tant si són institucions dependents del patronatge públic com si ho són del privat.

En la plasmació real de l'autonomia universitària, és a on el lema de la Universitat de Barcelona: "Libertas perfundet omnia luce", és quelcom més que una paràbola hermosa: la llibertat és una condició indispensable en la recerca i conreu del saber, i serà sempre una fita a assolir en el camí que du vers la conquesta del coneixement.

Però això són només condicions necessàries de la feina universitària. L'objectiu primordial de la universitat, en tant que servei públic, serà sempre el de servir l'interès comú, i per això cal que sigui una institució arrelada a fons dins la realitat social i conscient de la seva funció crítica.

2. La C.E.E. davant l'ensenyament superior i el seu futur

Entre els documents que darrerament han fet referència a l'ensenyament superior i que per la importància de la institució que el va encarregar han tingut una transcendència més gran a Europa, hi ha el que es va redactar, a les darreries de 1991, per la Task Force Recursos Humans, que s'ocupa de l'Educació, Formació i Juventut de la Comissió de les Comunitats Europees, i es va fer públic amb el títol de "Memorandum sobre l'Ensenyament Superior a la Comunitat Europea". En aquest document, s'analitza extensament el paper de l'Ensenyament Superior en el si de la Comunitat i es fan propostes per al seu desenvolupament futur.

Es constata, en primer lloc, l'envelliment de la població a les nostres societats i la necessitat de comptar amb més gent amb coneixements i capacitats d'alt nivell. Degut al desenrotllament de la tecnologia i la ciència i els efectes de la competència mundial, senyala la necessitat de comptar amb una major participació de la població en l'Ensenyament Superior i el perfeccionament professional, així com de fer un esforç per tal d'eleva i actualitzar els coneixements i capacitats de la força de treball existent.

Continua diguent que l'èxit del mercat únic dependrà de l'existència de persones que siguin capaces d'operar a través de les fronteres nacionals i culturals i advoca, en conseqüència, per l'existència d'una dimensió europea de l'Ensenyament Superior. Tot

tenint en compte la creació futura del mercat laboral únic, creu necessari arbitrar mesures de cara la reconeixement de qualificacions, tant amb finalitats acadèmiques com professionals.

Remarca també la importància de la recerca a l'ensenyament superior, i en particular aquella que fa referència al perfeccionament professional. I senyala, també, la necessitat de donar suport a la creació d'associacions i xarxes que afavoreixin la vinculació de la investigació i el perfeccionament professional, de manera que es garanteixi la renovació tecnològica de l'economia.

Senyala que encara que l'obtenció i la renovació de qualificacions d'alt nivell afavoreixen l'estabilitat en l'ocupació i la millora professional, i malgrat que s'ha incrementat la participació a l'ensenyament superior, calen noves iniciatives encaminades a assolir la igualtat d'oportunitats per a alguns grups socials i certes minories i també per tal de garantir una millor distribució de les oportunitats al llarg de la vida laboral.

Remarca, també, que l'ensenyament superior pot contribuir de manera significativa al desenvolupament regional en formes diverses: participació en el procés de planificació, serveis de formació inicial i permanent que permetin millorar el nivell de les competències disponibles, serveis d'experts i de consultors, formació de patronats amb el món econòmic, transferències d'investigacions i tecnologies, posada a punt de nous invents útils a l'economia en "science parks" o unitats de desenvolupament associades als grans centres d'ensenyament superior.

Considera que les relacions que les institucions d'ensenyament superior han establert al llarg de la seva història per tot el món són una basa de la Comunitat Europea de cara a la seva influència a escala mundial. De fet, diu, l'ensenyament superior no sols juga un paper important en la protecció i desenvolupament del cabal cultural d'Europa, sino que garanteix també que aquest patrimoni comú es transmeti a un nombre major de ciutadans i a través de les fronteres dels Estats membres.

D'aquesta manera contribueix a cultivar una "afiliació europea, que pugui co-existir amb la fidelitat a la nació o a la regió.

Entre els nous desafiaments plantejats avui a l'ensenyament superior a Europa, senyala les següents àrees decisives de desenvolupament:

- * Participació i accés a l'ensenyament superior
- * Col.laboració amb el món empresarial.
- * Formació continua
- * Educació a distància
- * Dimensió europea de l'ensenyament superior.

Davant la necessitat de crear una "educació europea" defineix les característiques de la dimensió europea pel que fa a l'ensenyament superior en els punts següents:

- * Mobilitat dels estudiants
- * Cooperació entre institucions
- * Europa en el programa d'estudis
- * Importància capital dels idiomes
- * Formació del professorat
- * Reconeixement de qualificacions i període d'estudi.
- * Paper internacional de l'ensenyament superior
- * Anàlisi de la informació i les polítiques
- * Diàleg amb el sector de l'ensenyament superior

I considera que totes aquestes àrees es veuen afectades per qüestions horitzontals, com són l'equilibri entre formació professional i educació general, un fort èmfasi en la qualitat, la necessitat d'una gestió estratègica a nivell institucional i la qüestió del finançament.

De l'anàlisi que fa el Memorandum sobre les noves polítiques i necessitats educatives a l'ensenyament superior, per raons d'interès de la nostra recerca, centrarem l'atenció més detingudament en els apartats sobre:

- Accés i participació a l'ensenyament superior
- Col.laboració amb el món empresarial
- Formació continuada

1. Accés i participació a l'ensenyament superior

Fa un resum dels arguments que es donen per a l'augment de la participació a l'ensenyament superior en els punts següents:

"Els avenços tecnològics i les seves aplicacions a l'economia han incrementat significativament els nivells de coneixements i capacitats que ha de tenir la mà d'obra europea per seguir essent competitiva.

. La creació de la Comunitat Europea, amb la seva gran diversitat de llengües i cultures, crea la necessitat de nivells educatius més elevats, que permetin a les persones aprofitar les avantatges del mercat únic i exercitar les seves responsabilitats com a ciutadans d'Europa.

. Els canvis dels valors culturals i socials i els efectes generacionals dels anteriors increments de la participació a l'ensenyament superior estan provocant un increment de la demanda.

. L'augment de la participació és necessàriament conseqüència de la realització de l'objectiu previst "la igualtat d'oportunitats per a l'accés a qualsevol forma d'educació".

. La realització de les polítiques estructurals, depen en gran mesura d'una mà d'obra amb un elevat nivell de qualificació.

. El progrés econòmic, social i cultural d'una Comunitat Europea cada vegada més integrada es de magnitud suficient com per permetre un important increment del nivell educatiu de la seva població."

La Comissió, tot fent-los seus recomana que els Estats membres, d'acord amb llur respectiva situació, adoptin una

estratègia de creixement amb la participació dels grups infra-representats i millorant el nivell de formació permanent. Remarca, això no obstant que cada Estat ha de marcar els seus propis objectius. Els mitjans senyalats per aconseguir-los, això no obstant, són prou específics:

- actuacions a l'ensenyament secundari per incrementar els efectius d'escolars qualificats en deixar aquesta etapa.

- actuar en els nivells d'entrada de l'ensenyament superior per tal de facilitar l'entrada d'un més ampli espectre de la població.

- canvis en l'estructura dels estudis, desenvolupament d'un sistema més diversificat destinat a una població d'estudiants més plural i diversa, amb reconeixement explícit de l'experiència i formació rebuda en el treball.

- revisió dels costos de l'ensenyament superior per als individus.

- augment i millor distribució dels llocs d'estudi amb mesures destinades a augmentar-ne la productivitat i l'eficàcia. En definitiva, posar un major èmfasi en el rendiment de l'ensenyança.

Les implicacions que el creixement d'aquesta participació i creixement del sistema educatiu superior haurien de tenir, segons el memorandum, serien: en primer lloc, una major participació de grups actualment infra-representats i una millora de la igualtat d'oportunitats. En segon lloc, la implicació de "noves clientele" procedents d'estudiants 'més madurs' i d'altres sectors no tradicionals.

Un repte important a resoldre, tal com s'indica al document, és el de sobre quí haurien de recaure els costos i com s'haurien d'aplicar les subvencions a l'ensenyament públic. I un altre, el de crear la infra-estructura de professorat i cursos per a un alumnat i cursos nous i més heterogenis.

En definitiva, s'haurien de revisar les polítiques d'accés, i en concret, les de numerus clausus s'haurien de considerar també a l'àmbit d'un context europeu, com a conseqüència de la mobilitat d'estudiants i llicenciats.

2. Col.laboració amb el món empresarial

Les expectatives cada vegada més grans de l'ensenyament superior en el camp social i econòmic, junt a l'ambient competitiu i canviant a on es troba, fan que se'l consideri en gran mesura, segons el Memorandum, part de l'estructura econòmica. Al mateix temps la creació per part de les empreses de programes estructurats de formació per als seus empleats i usuaris dels seus productes i la realització cada vegada més freqüent, per part d'aquelles, de tasques d'investigació i desenvolupament fan que existeixi una convergència cada vegada més potent que exigeix un nou clima de col.laboració entre l'ensenyament superior, la indústria i les professions en el que s'estableixen relacions de base més duradera, contínua i organitzada. Aquesta col.laboració hauria de permetre l'aparició d'una *societat de l'aprenentatge* a on les activitats diàries dels individus, tant a dins com a fora del lloc de treball, formarian part d'un *procés d'aprenentatge*.

Aquesta col.laboració implica una relació oberta i igual, en la que els serveis prestats per ambdós costats tinguin el seu valor just. El document recomana, al respecte, que les autoritats nacionals i regionals apliquin polítiques clares, ja que són les que han d'establir el marc financer i legal de l'ensenyament superior. En concret, les estructures del personal i la gestió financera de les institucions d'ensenyament superior han de ser suficientment flexibles com per a poder fer-se càrreg de les activitats derivades dels acords de col.laboració i de les seves conseqüències per al personal i els procediments financers. Les institucions, sempre segons els document que comentem, també hauran de tenir competències per invertir en el treball preparatori necessari per

aplicar acords de col.laboració, especialment a nivell transnacional.

També senyala que així com en el camp de la recerca hi ha una llarga experiència de col.laboració en transferència tecnològica i assessorament científic entre les institucions d'ensenyament superior i la indústria, en el camp de la docència no ha existit la mateixa col.laboració. Un dels motius senyalats és que les empreses sovint requereixen un programa global de formació que abarqui tota l'empresa i que no sempre es poden alliberar els empleats de forma regular de les seves responsabilitats laborals i, per tant, es requereix un sistema de formació més flexible. Les institucions d'ensenyament superior, a fi de satisfer les necessitats de formació de la indústria, hauran de treballar amb altres institucions i agències de formació i crear els sistemes necessaris per a una prestació flexible de serveis. En concret, el memorandum recomana fer un esforç específic destinat a les petites i mitjanes empreses que, a diferència de les grans, no poden institucionalitzar els seus sistemes de formació, d'investigació i desenvolupament.

En el context de la Comunitat Europea la cooperació entre l'ensenyament superior i l'empresa s'ha vist reforçat mitjançant els programes d'investigació, i de forma més explícita mitjançant el programa COMETT. La creació d'associacions universitat-empresa per a la formació (AUEF) ha donat un gran impuls en aquesta col.laboració. Es precis ,doncs, segons el Memorandum, reforçar les AUEF perquè existeixi una major participació de la indústria de forma sistemàtica, i els conceptes subjacents a l'associació hauran d'ocupar un lloc més central en les estratègies dels directius de les empreses i dels directors de les institucions d'ensenyament superior. En aquest sentit el paper de la Comunitat seria el de fomentar i alentar la creació d'associacions i xarxes a nivell transnacional i estimular i divulgar la realització de pràctiques adients en relacions de tipus regional i sectorial. La Comissió, tal i com recomana el document en qüestió, també hauria de garantir que els diferents programes que interrelacionen

l'ensenyament superior i la indústria es coordinin de manera apropiada, a fi d'aconseguir una coherència d'objectius, una aplicació sense problemes, un impacte màxim i la facilitat d'accés, especialment per a les PIME. També afirma que s'hauria de considerar seriosament la possibilitat de donar un paper més ampli a les AUEF, a fi d'aconseguir aqueixa coherència i de crear associacions entre l'ensenyament superior i la indústria sobre una base més general.

També indica que les AUEF podrien servir per a altres programes, com la creació de petites empreses i la transferència regional de tecnologia. Podrien també servir de suport a la investigació i al desenvolupament i per garantir la divulgació i explotació dels seus resultats.

Una de les principals tasques que haurà de realitzar l'ensenyament superior a la pròxima dècada és millorar el context de cooperació.

Les institucions d'ensenyament superior, segons el Memorandum, haurien de considerar la cooperació amb la indústria com una part fonamental de la seva missió i estar disposades a adaptar les estructures dels cursos, les qualificacions i els mètodes de l'ensenyament per poder realitzar aquesta cooperació. Això hauria de ser explícit en àrees tals com la formació contínua, la recerca i el desenvolupament, els serveis d'assessoria; i s'hauria de reflectir també en els intercanvis d'estudiants i personal i en les estructures carregades de flux d'informació de l'ensenyament a la indústria i vice-versa. Les condicions de contractació del personal de l'ensenyament superior haurien d'examinar les diferents possibilitats per fer participar els industrials i els representants dels treballadors en major mesura en els consells, comitès i estructures d'assessoria. Haurien de crear estructures apropiades per a la interacció amb la indústria a un nivell comercial, que permetés fer-se càrreg del mercat exterior per a la formació i d'altres serveis d'ensenyament superior. Un altre aspecte important senyalat en el document, és que hi hauria d'haver

una major interrelació entre el personal de les indústries i l'ensenyament superior, fomentant la participació dels industrials i dels representants dels treballadors en major mesura en els seus Cosells, Comitès i estructura d'assessoria.

El memorandum també recomana que les empreses haurien de formular, mitjançant els seus organismes representatius, polítiques positives per fomentar la col.laboració amb l'ensenyament superior, mitjançant contactes organitzats a tots els nivells. Totes les empreses haurien de disposar d'una estratègia d'educació i formació explícita, vinculada amb la millora del personal de l'empresa; i haurien de comprendre que la seva participació en consorcis pot implicar transferència d'experiència entre companyies sense que això representi una amenaça per a la seva posició.

Els Estats membres, segons el document, haurien d'establir el marc per a la cooperació en les seves polítiques d'ensenyament superior, i adoptar també polítiques fiscals que estimulin la inversió de les companyies en formació, investigació i desenvolupament, en col.laboració amb l'ensenyament superior.

Un millor context de cooperació i les accions específiques que d'ell se'n derivarien, podrien servir per reforçar altres enfocaments defensats en aquest memorandum; i els intercanvis d'informació entre la indústria i l'ensenyament superior donaria una major rellevància als processos de planificació a nivell regional, nacional i comunitari. Les associacions també reforçarien la col.laboració de l'ensenyament superior i la indústria en el camp de la investigació i desenvolupament.

3. Formació contínua

El Memorandum afirma que el ritme creixent del desenrotllament tecnològic i la seva aplicació a tots els aspectes de l'economia, la rapidesa de l'obsolescència dels coneixements i

capacitats existents, junt a la necessitat d'incrementar el nivell de capacitats i coneixements d'una mà d'obra existent, el 80% de la qual encara seguirà activa a finals de segle, fan necessari una millora i actualització de les seves capacitats, coneixements i qualificacions.

Un altre mitjà de cobrir les necessitats del mercat de treball, segons el document consisteix en incrementar la participació en aquest mercat, mitjançant la realització de programes de readaptació a gran escala per a aturats i treballadors que perden les seves ocupacions, així com la creació d'oportunitats per a gent que encara no hi participa, especialment dones en edat madura...

Tots aquests factors donen una major importància a la formació i educació contínua, i plantegen desafiaments especials a tots els sectors afectats en relació amb l'actualització i millora de les qualificacions de la mà d'obra. Aquests canvis, segons el memorandum, impliquen que es produirà una modificació de les polítiques, pel que respecta a l'atenció, la inversió i l'organització que es dedica a l'educació inicial i a la contínua, ja que es donarà una major importància en aquesta darrera. A l'educació inicial s'hi haurà d'incloure la idea de l'aprenentatge continuat i de l'adaptació mitjançant futures possibilitats d'aprenentatge i formació, ja sigui en el propi temps futur de treball o d'oci. Amb aquestes mesures quedaran desdibuixats els límits entre l'educació contínua i la inicial i, a més a més, l'educació cíclica al llarg de la vida laboral, i després d'ella es convertirà en quelcom molt més habitual en una societat d'aprenentatge.

El document afirma que en tots aquests nous reptes l'ensenyament superior hi té un paper important a jugar, ja que l'educació contínua tendeix cada vegada més cap als coneixements i capacitats de nivell elevat i a la divulgació dels resultats de la investigació.

Segons el Memorandum, la resposta donada per les

institucions d'ensenyament superior a l'educació contínua no ha estat sempre l'adient y això ha fet que aquest camp fos progressivament ocupat per institucions de caràcter privat i corporatiu.

Consegüentment, senyala el document, que és precís que les institucions d'ensenyament superior es comprometin fermament en favor de l'educació contínua, perquè aqueixa assoleixi un nivell adient, es vinculi degudament a la formació inicial, i s'estableixi una interacció amb la investigació i amb els avenços que es vagin produïnt en cada matèria. Si bé existeix una àmplia xarxa d'institucions d'ensenyament superior que poden cobrir les necessitats de l'economia, és precís que la formació contínua es dugui a terme conjuntament amb el món empresarial i que alguns dels seus aspectes es facin directament a les empreses.

En aquest sentit, la creació d'associacions amb les empreses podria implicar la participació dels seus representants a l'hora d'aplicar i establir polítiques adients i crear activitats de formació continuada a les institucions d'ensenyament superior que responguin a les necessitats reals de la Comunitat i dels seus Estats membres.

També indica el memorandum que a nivell institucional s'ha de crear entre el personal acadèmic i administratiu una presa de consciència respecte de l'educació contínua i una comprensió de les idees en que es fonamenta. Això passa per convèncer els estudiants de la necessitat d'una renovació freqüent i de garantir-los el suport de les seves institucions. S'han de reforçar, o crear en el seu cas, estructures que tinguin la capacitat necessària d'analitzar i avaluar les necessitats d'educació contínua de les empreses, les professions i el públic en general. Cal, per a això, una sincronització de l'educació d'adults i el perfeccionament amb els serveis d'assessoria i orientació d'adults.

S'haurien d'adoptar a gran escala, d'acord amb el document, les polítiques que prenen en compte la maduresa del

coneixement i l'experiència obtinguda en el mercat de treball, així com la realització de cursos preparatoris, que conferirien la preparació bàsica necessària per a l'accés a un curs específic d'ensenyament superior. Un altre aspecte és el de la concessió de qualificacions acadèmiques als estudiants d'educació continuada, que permetin comprendre el treball realitzat no sols a la institució, sino el treball de tipus experimental i de formació dut a terme a l'empresa. Cal també adaptar els instruments pedagògics necessaris i l'aplicació dels mètodes adients, incloses les tècniques modernes de comunicació... Les estructures moduls dels estudis amb concessió de crèdits per unitats d'estudi realitzats sembla un sistema adaptat a la gran varietat de necessitats dels estudiants d'educació continuada; i caldria, en molts de casos, realitzar una formació especial per a educadors d'adults, tant a les institucions com en el lloc de treball.

Per finalitzar, el document afirma que la formació continuada no sols contribueix a la igualtat d'oportunitats en matèria educativa entre les generacions, sino que també pot servir per reduir altres desigualtats socials. S'hauria de donar suport a la funció de servei públic de l'educació contínua a l'hora d'eleva el nivell cultural de la societat, i s'hauria d'explotar la seva contribució potencial a la creació d'una "identitat" europea, mitjançant la transmissió de coneixements sobre Europa, els seus pobles i la seva diversitat cultural.

Com veiem, les línies generals en les que es mou aquest important document van en el sentit de considerar la rellevància de l'ensenyament superior i el paper transcendent que aquest ha de jugar en el desenvolupament econòmic i social tant dels països en general, com de les organitzacions i empreses més en particular. I en certa mesura, proposant-se objectius força idealistes.

Els plantejaments del document publicat per la Comissió de les Comunitats Europees tenen, així, una formulació fonamentalment política, i per tant, en moltes ocasions té pretensions més bé programàtiques que no pas descriptives sobre

l'ensenyament superior; les seves preocupacions bàsiques giren entorn dels problemes socio-econòmics en que aquest està involucrat i que ensems hauria de contribuir a millorar a l'àmbit de la Comunitat; malgrat tot, també hi trobem altres aspectes de caràcter més polític, destinats a enfortir la construcció de la comunitat política de caràcter europeu. Són, en conseqüència una projecció de futur, que apunta a unes determinades propostes d'actuació, encara que, per suposat, descansin sobre una visió de caràcter més genèric sobre el rol que té l'ensenyament superior i de les universitats més en concret.

Aquesta visió no deixa, d'altra banda, de conformar-se amb un cert caràcter utilitari i professionalitzador, i descansa sobre una concepció que valora l'educació com un mitjà important de desenvolupament econòmic i social. Hem volgut mencionar aquí aquest document perquè ens ha semblat important veure per on van les directrius polítiques generals del moment sobre el tema que estem analitzant, situant-nos en la perspectiva de la construcció europea, en la que el nostre país està plenament involucrat.

Els objectius de la nostra recerca són també fruit en certa manera d'aquesta preocupació per la funció social de la institució i pels serveis que ha de rendir al món que l'envolta i la manté, i l'hem feta a partir de la recerca sobre alguns aspectes de la realitat del nostre entorn més proper.

La missió fonamental de la universitat és fonamentalment la recerca i conreu del saber, d'un saber sense adjectius, del saber universal. Això no obstant el conreu del saber en el nostre món també es fa amb la recerca de veritats concretes i, de vegades, de veritats molt senzilles i pràctiques -tot això sigui dit sense gens de menysteniment per l'alta metafísica o la gran teoria, que també fan falta-.

Les necessitats de formació de les empreses, com veurem més endavant, poden voler dir moltes coses: des de carencies organitzatives pròpies, a necessitats de posar al dia coneixements

obsolets o simplement endarrerits; però també mancances bàsiques en la formació inicial dels seus treballadors, gestors i directius, en la que el sistema educatiu de tots els nivells hi té competències i responsabilitats clares. Correspon a l'esperit crític de la universitat el saber destriar quines són aquelles que es poden simplement deixar correr o no prendre en consideració i aquelles que cal tenir en compte; però sempre des del seu coneixement i anàlisi, mai des de la seva ignorància, no fos cosa que, algú parfrassejant el poeta, pogués acusar la institució d'adoptar una actitud pseudo-aristocràtica que, a partir de la pròpia misèria intel·lectual, menyspreés allò que en realitat ignora.

2. UNIVERSITAT I MERCAT DE TREBALL

1. Canvis en el sistema productiu i a l'estructura del mercat de treball del nostre país i evolució del Sistema d'Ensenyament Superior

1. Al llarg d'aquest segle el nombre d'alumnes de les universitats espanyoles s'ha anat incrementant de manera progressiva. Aquesta creixença s'ha produït paral·lelament a l'evolució de la societat en tots els àmbits, ja que l'estructura de la societat espanyola també s'ha modificat tant demogràfica, com econòmica, com socialment.

Les relacions entre mercat de treball i competències o qualificacions està determinat per la mà d'obra potencial, la qual depen també de l'evolució de la situació demogràfica, però també de les condicions socio-econòmiques del país i del desenvolupament dels diferents sectors productius, així com de les condicions i capacitat de formació existents. Per això mateix, en primer lloc analitzarem algunes variables que atanyen al desenvolupament econòmic i de la força de treball, en termes de població activa, ocupada i a l'atur.

Lamo de Espinosa en el pròleg a un estudi sobre el mercat de treball dels titulats universitaris (Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo de Universidades, 1985, p. 17) afirma que entre els anys 45 al 70 es dona un equilibri excepcional en les relacions entre l'educació universitària i el mercat de treball degut a tres factors excepcionals:

- 1) El creixement demogràfic dels anys 45 a 50, unit al constant increment de la renda per càpita i a l'expansió sens precedents de les universitats.
- 2) junt al creixement de la demanda es va

produir una oferta d'estudis educatius, conseqüència del triomf de la política keynesiana, es a dir d'una política de benestar social en el marc del Welfare State, que justificava l'increment progressiu de la càrrega fiscal per realitzar distribucions més equitatives de la renda mitjançant salaris socials i en especial dels serveis públics en el terreny educatiu;

3) el llarg cicle d'expansió econòmica qu es va iniciar a la post-guerra i no va culminar fins a la crisi econòmica del 73. Aquest creixement econòmic va suposar una expansió notable del sector industrial i dels serveis i una demanda creixent de treballadors titulats.

Aquestes afirmacions, que ens semblen en general vàlides per als països desenvolupats d'Europa, també ho són per a Espanya, encara que en el nostre cas s'han de matitzar, ja que ni les circumstàncies polítiques, ni les econòmiques, ni les demogràfiques foren les mateixes. A Espanya no hi hagué una post-guerra amb Pla Marshall; i fins que no es firmaren els pactes de cooperació amb els Estats Units a principis dels '50 l'autarquisme econòmic va tenir sotmès al país a una situació bastant peculiar de subdesenvolupament. De fet, el llançament econòmic no es produeix fins a la dècada dels '60 després de costosíssims plans d'estabilització i d'una política repressiva, com només la dictadura nacional-catòlica de Franco es podia permetre.

2. A partir de la meitat d'aquest segle la població activa del sector primari comença a disminuir de forma constant en relació al creixement dels altres dos sectors i, a mesura que es va produïnt el desenrotllament econòmic del país, el sector primari deixa de créixer en benefici dels altres dos, però molt especialment dels serveis, que creixen fins arribar a depassar els altres dos (Veure taula1)

TAULA 1

Distribució de la població activa per sectors a Espanya

Any	Agricult. i pesca	Indústria	Serveis	No classificable
1954	46,2	28,3	25,5	
1957	43,2	30,6	26,2	
1960	41,9	31,6	26,5	
1964	34,6	35,0	30,3	
1970	26	38	36	
1975#	23,0	37,8	39,2	
1980*	17,4	36,0	42,1	4,5
1991*	10,3	31,4	51,8	6,5

Font: Informe FOESSA 1966 i 1970 , #Banco de Bilbao i *INS-EPA (elaboració pròpia)

L'economia espanyola, i la catalana molt especialment, a partir dels darrers '50, experimenten un creixement constant molt important fins a la crisi de mitjans dels '70.

D'una societat tradicional, amb un clar predomini del sector primari, Espanya va passar a una societat desenvolupada a on els serveis i la indústria assoliren el pes més fort. I això no tan sols per la importància de la quantitat de mà d'obra que ocupen i de l'activitat que desenvolupen, sino pel pes que representen en el conjunt de l'economia.

Cal assenyalar, emperò, que Catalunya, en comparació a la resta de l'Estat, té un creixement molt més accentuat, tant en el sector industrial com, sobretot, en el terciari.

El flux de la immigració cap a Catalunya, procedent d'altres regions espanyoles, aporta l'oferta de força de treball que requereix la creació dels nous llocs de treball, i la situació política de dictadura unes condicions laborals repressives i de caràcter paternalista. Tot plegat produeix una forta creixença de la rendibilitat del capital, associada a un avenç considerable de la seva productivitat i, també, a un creixement de la renda salarial.

TAULA 2
Principals variables del mercat de treball català (1955-1975)

	Taxa de creixement anual acumulativa (1955-1975)			Catalunya		Espanya	
	Catalunya	Espanya		1955	1975	1955	1975
Població total	2,29	1,04	Població activa per sectors				
Població activa	1,92	0,56					
Agricultura	-2,55	-2,88	Agricultura	19,6	8,0	46,1	23,0
Indústria	2,48	1,76	Indústria	38,4	42,8	21,6	27,4
Construcció	4,81	2,99	Construcció	6,7	11,6	6,4	10,4
Serveis	2,22	2,67	Serveis	35,4	37,6	25,9	39,2
Població ocupada	1,83	0,34	TOTAL ACTIUS	100	100	100	100
Població aturada	6,83	7,60	Taxa d'activitat	43,4	40,4	41,2	37,4
			Taxa d'ocupació	42,9	39,2	40,6	35,4
			Taxa d'atur	1,1	2,8	1,4	5,6

Font: Banco de Bilbao (Elaboració d'Esteve Sanromà, a Martí Parellada 1990,p.86)

A principis dels 70 es produeix la crisi econòmica deguda, entre altres factors, a l'encariment de l'energia. Els seus efectes, això no obstant no es reflecteixen plenament a l'economia catalana fins al 1975. Això afectà a l'ocupació, que disminueix de forma continuada fins al 1985. Aquests efectes de la crisi, en ser fonamentalment de caràcter industrial, repercuteixen més a Catalunya que a la resta de l'Estat.

La crisi d'atur afectà sobretot als sectors extrems de les persones en edat laboral, es adir als joves i als més grans, la qual cosa va fer que entre els joves és perllongués l'edat d'escolarització voluntària i augmentés, en conseqüència, el seu nivell formatiu. Aquest fenomen fou notablement més important a Catalunya, precisament perquè la crisi també hi fou més forta, arribant a una taxa d'atur del 22,5%, quan al conjunt de l'Estat va

ser del 21,5%. (Sanromà, E., 1990)

TAULA 3
Principals variables del mercat de treball català (1976-1985)

	Taxa de creixement anual acumulativa 1976-III a 1985-III		Població ocupada per sectors	Catalunya		Espanya	
	Catalunya	Espanya		1976	1985	1976	1985
				-III	-III	-III	-III
Agricultura	-3,09	-4,12	Agricultura	8,0	7,4	22,3	18,0
Indústria	-3,45	-3,02	Indústria	40,9	36,7	27,2	24,2
Construcció	-7,39	-4,62	Construcció	10,8	6,7	9,7	7,4
Serveis	-0,06	-1,43	Serveis	40,2	49,1	40,7	50,2
Població activa	0,15	0,40	No classificats	0,1	0,1	0,1	0,2
Població ocupada	-2,27	-1,77	TOTAL OCUPATS	100	100	100	100
Població aturada	23,49	19,74	Taxa d'activitat	53,7	49,3	51,4	47,5
			Taxa d'ocupació	51,9	38,2	49,2	37,3
			Taxa d'atur	3,4	22,5	4,4	21,5

Font: EPA (Elaboració d'Esteve Sanromà, a Martí Parellada 1990, p.90. Adaptació pròpia)

A partir de 1985 determinades variables de caràcter econòmic internacional fan que els països europeus rellencin les seves economies, fet que repercuteix en una forta creixença de l'economia a Catalunya, superior de nou a la de la resta de l'Estat. Això incideix també en l'increment de l'ocupació, situant la taxa d'atur tres punts per sota de la de l'Estat espanyol. El creixement de l'ocupació, emperò, es produeix fonamentalment entre el sector juvenil i, sobretot, a partir dels que tenen un nivell mitjà o alt d'estudis.

TAULA 4
Principals variables del mercat de treball català (1985-1989)

	Taxa de creixement anual acumulativa 1985-II a 1989-II		Població ocupada per sectors	Catalunya		Espanya	
	Catalunya	Espanya		1985 - II	1989 - II	1985 - II	1989 - II
Agricultura	- 5,69	- 4,64	Agricultura	7,1	4,6	18,4	13,1
Indústria	3,98	2,78	Indústria	37,1	35,3	24,5	23,7
Construcció	11,43	9,29	Construcció	6,4	8,1	7,3	9,0
Serveis	6,76	5,83	Serveis	49,3	52,1	49,8	54,2
Població activa	2,52	2,23	TOTAL OCUPATS	100	100	100	100
Població ocupada	5,79	3,62	Taxa d'activitat	49,1	52,3	47,3	49,0
Població aturada	- 8,88	- 3,35	Taxa d'ocupació	37,9	44,8	37,0	40,5
			Taxa d'atur	22,7	14,2	21,7	17,3

Font: INE, EPA (Elaboració d'Esteve Sanromà, a Martí Parellada 1990, p.107.
Adaptació pròpia)

3. La Universitat experimenta una creixença constant a partir del segle passat, excepte en moments greus de crisi com la Guerra Civil, però és a partir de la dècada dels '60 que aquest increment d'estudiants es dispara exponencialment, i ho fa no solament en termes absoluts, sino també en relació a la població del país.

A la taula que exposem a continuació (Taula 5) hom pot veure l'evolució del nombre d'estudiants a les facultats i Escoles Tècniques Superiors. No s'hi han sumat els estudiants de diplomatures, alumnes d'escoles universitàries, que a partir de 1970 passen a ser carreres universitàries, per tal de mantenir criteris d'homogeneïtat.

A la taula 8, a on s'hi sumen les escoles universitàries, veurem l'evolució dels efectius totals durant els darrers cursos, distribuïts per dependència acadèmica i sexe, amb la qual cosa les xifres s'incrementen considerablement.

Front als trenta-vuit mil nou-cents-quaranta-set (38.947) estudiants del curs 1930-31, el curs 1990-91 hi havia a Espanya un total d'un milió cent-trenta-set mil doscents-vint-i-vuit (1.137.228) estudiants.

TAULA 5

Evolució del nombre d'estudiants per centres a Espanya (1930-1986)

CURS	FACULTATS	E.T.S	TOTAL
1930-31	100 (36.384)	100 (2.563)	100 (38.947)
1935-36	87 (31.809)	60 (1.530)	86 (33.339)
1940-41	98 (35.555)	68 (1.731)	96 (37.286)
1945-46	111 (40.426)	100 (2.561)	110 (42.987)
1950-51	142 (51.633)	116 (2.972)	140 (54.605)
1955-56	157 (57.030)	161 (4.137)	157 (61.167)
1960-61	171 (62.105)	560 (14.353)	196 (76.458)
1965-66	255 (92.803)	1.290 (33.076)	323 (125.879)
1970-71	448 (162.879)	1.667 (42.723)	528 (205.602)
1975-76	861 (313.449)	1.763 (45.188)	920 (358.637)
1980-81	1036 (377.083)	1.712 (43.889)	1.080 (420.972)
1985-86	1590 (578.531)	2.048 (52.513)	1.620 (631.044)

Font: Informes FOESSA 1975 y 1975-83; y M.E.C. (Consejo de Universidades) Anuario de Estadística Universitaria 1988. (Elaboració pròpia).

Malgrat haver-se produït aquest increment tan important, el nombre d'estudiants per habitant en el nostre país encara continua essent inferior al de la majoria dels del nostre entorn, tal i com es pot veure a la taula número 6.

TAULA 6
Estudiants de tercer nivell per 100.000 habitants (1980)

Regne Unit	1.489
Polònia	1.645
Irlanda	1.655
Espanya	1.822
Austria	1.828
Noruega	1.942
Itàlia	1.963
URSS	1.972
Bèlgica	1.995
Alemanya Federal	2.008
França	2.012
Japó	2.070
Dinamarca	2.074
Suècia	2.462
Holanda	2.557
Estats Units d'Amèrica del Nord	5.419

Font: Statistical Yearbook, UNESCO, 1983. Citat a "El mercado de trabajo de los universitarios en España". (M. E. C., 1975)

Aquest increment tan considerable no és una característica exclusiva d'aquí, ja que succeeix el mateix a la resta de països europeus i desenvolupats en general, de tal manera que, fins i tot i com ja hem dit abans, alguns han arribat a parlar d'ensenyament superior de masses.

Això no obstant, tal i com es pot constatar a la taula següent (Taula 7), l'índex de creixement d'estudiants d'ensenyament superior al nostre país, els dos darrers decennis, ha estat dels més alts. S'igualava al del Regne Unit i només és superat lleugerament per Irlanda.

TAULA 7

Evolució del nombre d'estudiants matriculats en Educació Superior* als Països de la CEE ** (En milers i amb índex de creixement 1970=100)

Països	1970-1971	1975-1976	1980-1981	1985-1986
Bèlgica	124,9 (100)	159,7 (128)	196,2 (157)	247,5 (198)
Dinamarca	74,5 (100)	110,3 (148)	106,2 (143)	116,3 (156)
Espanya	351,9 (100)	538,1 (153)	697,8 (198)	935,1 (266)
França	765,9 (100)	1.038,6 (136)	1.076,7 (141)	1.278,6 (167)
Grècia	85,8 (100)	117,2 (136)	121,1 (141)	181,9 (212)
Holanda	177,8 (100)	288,0 (162)	360,1 (203)	404,9 (228)
Irlanda	26,2 (100)	46,2 (176)	54,7 (209)	70,3 (268)
Itàlia	687,1 (100)	976,7 (142)	1.117,7 (163)	1.181,9 (172)
Portugal	-	79,7 (100)	92,2 (115)	103,6 (130)
Regne Unit	457,0 (100)	732,9 (160)	827,1 (181)	1.032,5 (226)
R.F.Alemanya	672,5 (100)	1.041,2 (155)	1.223,2 (182)	1.550,2 (230)

*Compren els estudiants d'Universitats i altres estudis de tercer grau no integrats a les universitats.

**Exclòs Luxemburg per manca de dades

Font: Datos y Cifras de la Educación en España, 1984-85, MEC, 1987. Anuario de Estadística Universitaria 1990. Consejo de Universidades, 1991 (Integració pròpia)

Això no obstant, el creixement del nombre d'estudiants

universitaris a Espanya en els darrers anys ha superat al de la resta de països europeus, i la tendència actual segueix essent encara d'increment, mentre que a la resta d'Europa s'ha estabilitzat o, fins i tot ha començat a disminuir.

Pel que fa a Catalunya, la Universitat es va restablir a Barcelona l'any 1837, i aleshores comptava amb 800 estudiants i la xifra dels 10.000 no es va assolir fins a la segona meitat de la dècada dels '50, però des de llavors el creixement ha estat imparable.

L'evolució de les matrícules a les universitats catalanes, a partir del curs 1950 es d'un increment exponencial: A la dècada dels '50 gairebé es duplica el nombre d'estudiants; a la dels '60 es multiplica per cinc i a la dels '70 gairebé s'arriba als cent mil; a la dels '90 s'ha depassat amb escreix els cent seixanta mil. (Taula 8)

TAULA 8

Matrícula a les universitats catalanes per àrees d'ensenyament

Àrea	1950-51	1960-61	1970-71	1975-76	1979-80	1984-85	1990-91
Humanitats	542	1.263	15.109	26.123	26.200	39.976	39.135
Socials	1.625	2.616	9.612	18.920	27.632	34.361	56.782
Salut	2.606	3.155	7.312	14.529	17.620	13.208	15.070
Ciències	1.009	1.751	5.226	9.009	8.880	12.455	19.953
Tècniques	1.063	2.759	23.315	19.978	19.388	18.117	30.631
Total	6.845	11.544	60.574	88.559	99.720	118.117	161.571

Font: 1950-61, M.E.N. a (J.M. Colomer 1981); 1960-85, Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya; 1990-91, I.C.Estadística. (Elaboració pròpia)

El creixement en xifres absolutes és clar, però també ho és que s'ha produït de forma selectiva i afectant determinades àrees. És molt significatiu que les carreres tècniques, després dels creixement espectacular de la dècada dels 60, fins al curs 84-85 no sols no augmentessin, sino que fins i tot disminuïssin, encara

que durant el període immediatament posterior incrementaren considerablement els seus efectius, però no en la proporció necessària.

Però també és molt significatiu que les àrees de socials s'incrementessin tan considerablement, sobretot en relació a les humanitats, que en el darrer quinquenni perden pes, no sols en termes relatius, sino absoluts.

4. A l'any 1993 per cada estudiant de 1960, a l'Estat Espanyol, n'hi ha més de sis, i a Catalunya més de 23, però no és significatiu aquest augment només pel que fa a la quantitat, sino que la composició qualitativa dels estudiants de l'ensenyament superior també ha canviat considerablement, tant pel que fa a la procedència social com al sexe. Les dones a nivell global han passat de ser una minoria a superar el nombre d'homes, encara que la seva distribució per ensenyaments sigui molt desigual.

Les dones opten per estudiar a Facultats i Escoles Universitàries no Tècniques:

"Es significativamente bajo el número de mujeres que se inclinan por las Escuelas Técnicas Superiores (sólo representan el 16,2%) y Escuelas Universitarias Técnicas (13,3%). Las mujeres estudian principalmente Derecho, Profesorado de EGB y Filología, estudios en los que se concentran el 35% del total de la matrícula femenina. Los estudios mayoritariamente "femeninos" son Enfermería, Profesorado de EGB, Trabajo Social, Filología y Psicología (siempre por encima del 70% de mujeres respecto al total de alumnos). Por el contrario, Ingeniería Industrial (Técnica y Superior), Ingeniería Aeronáutica, Ingeniería de Caminos, o Ingeniería Técnica de Telecomunicaciones, tienen porcentajes de alumnado femenino inferiores al 10%.

Así pues, en líneas generales, las mujeres optan

por carreras no técnicas y que, consideran, implican una menor dificultad, a pesar de tener mejores resultados académicos que los varones en la Educación Secundaria"
(CIDE-Ministerio de Educación y Ciencia, 1992, pag. 32)

TAULA 9
Evolució de l'alumnat a Espanya per dependència acadèmica i sexe

	FACULTATS		E. TEC. SUP.		ESC. UNIVERSIT.		TOTAL	
ANY	Total	%dones	Total	%dones	Total	%dones	Total	%dones
1976	349.471	42,5	45.598	6,2	151.009	41,7	546.078	39,2
1977	427.763	42,6	49.556	7,4	172.206	43,8	649.525	40,2
1978	406.485	42,6	43.408	7,8	171.265	44,7	621.158	40,7
1979	415.107	44,4	45.351	9,1	178.830	45,6	639.288	42,2
1980	423.911	46,4	46.147	9,3	179.040	47,2	649.098	44,0
1981	441.473	47,8	45.880	10,5	182.495	48,3	669.848	45,4
1982	464.624	49,4	45.759	11,0	181.769	49,0	692.152	47,7
1983	507.101	51,0	47.997	12,2	189.017	49,6	744.115	48,1
1984	536.422	51,0	50.006	13,0	199.452	49,0	785.880	48,3
1985	578.531	52,7	52.513	14,1	223.440	49,4	854.484	49,5
1986	605.543	53,74	55.967	14,85	240.774	49,2	902.284	50,1
1987	646.433	54,29	58.812	16,22	264.263	49,0	969.508	50,5

Font: M.E.C.: I.N.E.

Pel que fa a la distribució de l'alumnat per classes socials, el mateix estudi ja citat del CIDE-MEC (1992) ens indica que, en general, els grups socials més privilegiats opten per cursar carreres superiors i que és evident la major "vocació" de les classes funcionals altes per les enginyeries. A més a més és important de remarcar que l'abandonament en els dos primers anys de Facultat és superior entre les classes menys afavorides. Només un 0'4% de fills d'obrers estan matriculats a Escoles Tècniques Superiors, en canvi un de cada tres estudiants de 19 anys a l'any 1981, matriculat a carreres de tres anys, era fill d'una família obrera.

A un article molt recent, en el que es fa una revisió dels

darrers decennis a partir de la Llei General d'Educació, (García de León y García de Cortazar, 1992) en caracteritzar l'alumnat universitari es diu el següent:

"En la actualidad, la realidad universitaria española se ha fragmentado y la heterogeneidad es la característica dominante tanto para la propia institución como para su alumnado. El ámbito universitario no es ya un referente unívoco y hablar de juventud universitaria no és sino aludir a una categoría ideológica.

Edad y contexto urbano són ejes definidores de autoimágenes juveniles bastante más importantes que el ámbito universitario para un grupo de edad en el que los valores, formas de vida, gustos i actitudes están ya consolidados y asimilados antes de entrar en la Universidad como rasgos propios de la clase social de origen (Martín Serrano 1984). Los jóvenes actuales, en su calidad de "depredadores audiovisuales" encuentran un espacio de socialización más influyente en esa actividad de consumidores de medios de comunicación de masas y de toda una gama de mercaderías juveniles que en el espacio socializador universitario (Gil Calvo, 1985).

Hace tan sólo unas décadas el campo de la enseñanza universitaria se caracterizaba por una fuerte homogeneidad social: estudiaban los que "tenían" que estudiar. La correspondencia entre clase social y sistema de enseñanza era casi total(...)" (Pag. 90)

El creixement quantitatiu i el canvi qualitatiu de l'alumnat, doncs, tal i com hem vist, és clar i les mutacions que això ha comportat per a la institució també. Una altra cosa han estat els mitjans humans i materials amb els que ha comptat la Universitat. Els pressuposts econòmics, espais físics i l'infraestructura material no han crescut amb la mateixa proporció que l'alumnat; hi ha hagut èpoques en que s'ha fet molt poc perquè les condicions de treball, tant del professorat, com del personal

d'administració i serveis i, en definitiva de l'alumnat fossin les més idònies...

S'ha escrit molt sobre les causes que han contribuït al creixement universitari i, entre elles, a l'informe avaluatiu de la Reforma Universitaria que va fer l'International Council for Educational Development (Consejo de Universidades, 1987) se senyalen les següents:

"-El derecho, de cualquier ciudadano cualificado , garantizado por la constitución, a acceder a la educación universitaria.

-El prolongado "boom" de natalidad español que creó fuertes presiones en favor de la expansión en todo el sistema educativo.

-El considerable aumento de alumnos matriculados en el nivel educativo secundario, así como en la proporción del grupo de edad que pretende entrar en la universidad.

-La espectacular elevación del número de mujeres matriculadas en la universidad, que ha alcanzado actualmente un nivel aproximado de paridad con el de varones matriculados.

-La introducción de nuevos campos de estudio ligados a nuevas tecnologías y a sectores avanzados de la economía española, en proceso de modernización.

-La prolongada recesión económica producida a partir de 1973 y el elevado nivel de paro que ha impulsado a numerosos jóvenes a prolongar su educación formal para conseguir una mayor preparación y una mejor titulación.

-La creciente tendencia de los empresarios a insistir en la exigencia de elevadas titulaciones académicas en las pruebas iniciales a solicitantes para empleos o puestos de trabajo de nivel intermedio y superior."

A aquestes podriem afegir-hi:

-La pressió de la mitjana i petita burgesia agrària, forçada a cercar el manteniment del seu estatus socio-econòmic mitjançant l'exercici de professions liberals o assalariades a la indústria o als serveis.

-L'ambient ideològic creat entorn a l'estudi -superior sobretot-entès com a "capital humà" i mitjà de millora social.

-El fet que carreres, abans considerades de grau mitjà -com magisteri o pèritatge mercantil, etc-, passessin a ser universitàries a partir de la Llei General d'Educació de 1970.

-El desprestigi de la formació professional, considerada com a sortida de 'segon ordre', a la que estaven abocats aquells que no podien continuar estudis de batxillerat, i el caràcter exclusivament propedèutic d'aquest, de cara als estudis superiors.

I probablement encara podriem trobar-ne unes quantes més . Però hi ha un fet que segurament té més importància, ja que no és un indicador de creixement merament quantitatiu: Hi ha hagut, tal i com analitzen nombrosos sociòlegs i pensadors actuals, no solament variacions en la composició de la demanda universitària, i també en l'oferta de treball, sino també la constatació de molts altres factors que ens porten a induir que estem anant encara més lluny, fins i tot cap a un canvi de model de societat:

"La mayoría de los investigadores del cambio social nos aseguran que las sociedades occidentales están sufriendo transformaciones profundas que permiten hablar de sociedades post-industriales (Daniell Bell), post-capitalistas (Dahrendorf), post-moderna (Lyotard), post-burguesa (Lichtheim), de la tercera ola (Toffler), de la información (Naisbit, Masuda), etc. Como ha escrito Daniel Bell, la constante utilización del prefijo "post" reflejaría el sentido de espera e incertidumbre, la sensación de vivir una época intersticial, en una época de cambio. Pero en la medida en que puede visionarse esa sociedad del futuro, ya presente, su característica fundamental es que el

conocimiento se ha transformado en el principal medio de producción, al tiempo que el ritmo de generación de conocimientos nuevos se acelera exponencialmente (la mayoría de los científicos de toda la historia de la humanidad están vivos), y el tiempo necesario para su transformación en tecnología aplicable se reduce. El impacto de la actual revolución científico-técnica sobre la producción dista de ser nítido pues si, por una parte, supone una reducción de mano de obra, por otra demanda nuevas cualificaciones, especialmente de técnicos y cuadros medios. Pero por lo general está produciendo una terciarización de las economías, iniciada con la fundación del Estado del Bienestar, pero que hoy se continua con los numerosos servicios personales o a empresas, ofertados desde el sector privado. Así, la reconversión industrial y productiva que la revolución científico-técnica genera, provoca una inmensa movilidad horizontal y vertical de mano de obra, cada vez más cualificada. Ello, unido al alargamiento de la expectativa de vida, hace cada vez más complejas e impredecibles las biografías laborales, con cambios y alteraciones constantes de puestos, niveles y sectores productivos.

Finalmente, la rápida producción de conocimientos y la acelerada obsolescencia de los antiguos obliga a una actualización y reciclaje permanente, de modo que se produce una forzosa aproximación entre la educación y el trabajo. De una parte, la producción requiere una inversión creciente de recursos humanos y su constante actualización, con lo que, la tradicional visión serial que relacionaba educación y trabajo se ha roto en favor de una coetaneidad de sus relaciones. Educación y trabajo no se suceden en el tiempo, separados por el ritual iniciático de la graduación, sino que se superponen y confunden. (Véase OCDE, 1987, pp 10-11)"

(Lamo de Espinosa, 1988:145-6)

Aquest canvi social ens porta a una dinàmica a on l'educació, i la formació en general, i el món del treball estan cada vegada més interrelacionats i encara s'acaben d'imbricar més, mitjançant la formació permanent, que assoleix una major importància, degut a la necessitat d'actualització i reciclatge dels coneixements, imposada per la novació organitzativa i tecnològica.

Això no obstant, i malgrat el que acabem d'afirmar, les relacions entre el sistema productiu i el sistema educatiu, i més en concret amb el de formació superior són complexes. Dista molt d'haver-hi un acoblament perfecte entre les necessitats del mercat laboral i els titulats universitaris, tant pel que fa a la quantitat com a aspectes de caire més qualitatiu.

Aquest decalatge es constata sovint en informes i estudis fets tant a nivell regional, com de l'Estat. Al respecte, i pel que fa a Europa, el Research and Development Advisory Committee de la Comissió de les Comunitats Europees va fer un dictàmen sobre la insuficiència de qualificacions, a on se senyala que alguns d'aquests problemes, encara que poden ser de caràcter regional o local, d'altres en canvi tenen una dimensió més àmplia o paneuropea, encara que la seva importància varïi d'una regió a una altra:

"En resumen, hasta cierto punto la falta de competencias siempre ha existido, puesto que en ningún momento de la historia reciente ha habido un equilibrio idóneo entre la demanda de la economía y los resultados del sistema educativo. No obstante, debido al entorno económico e industrial evolutivo que existe en la actualidad los problemas amenazan con adquirir proporciones mucho más importantes, especialmente por las siguientes razones:

las tendencias demográficas en Europa que pueden poner en peligro la oferta de un número suficiente de personal cualificado, incluso si las tasas de participación siguen aumentando;

#los avances en I+D y tecnología, cuyo impacto en la organización del trabajo y en las funciones de la mayoría de las organizaciones, requiere, como consecuencia, un personal altamente cualificado con un amplio abanico de cualificaciones;

#las crecientes necesidades de los usuarios que desean productos y servicios cada vez mejores, más baratos y mejor adaptados, a un costo más bajo y en un espacio de tiempo más corto;

#la realización del Mercado Interior, a la par de una mayor tendencia global de internacionalización, que abrirá una serie de oportunidades, pero que, también, planteará necesidades adicionales." (IRDAC, Informe sobre la insuficiencia de cualificaciones).

Malgrat tot el que acabem d'afirmar, cal tenir molt present que hi ha una certa independència i autonomia en el funcionament del mercat de treball i del sistema educatiu, per moltes interrelacions que es produeixin entre ambdós.

"... las políticas de educación y formación no pueden seguir considerándose por más tiempo como respuestas del sistema educativo y las redes de capacitación a las necesidades del sistema productivo, como si tales necesidades surgieran en éste espontáneamente, o como efecto inevitable del cambio tecnológico, o fueran competencia exclusiva de los empleadores; deben plantearse, por el contrario, como estrategias con consecuencias en el campo de la producción, es decir, como opciones formativas vinculadas a opciones sobre el empleo y la organización del trabajo, que derivan de éstas y son, a la vez, uno de los instrumentos de su materialización" (Fernández Enguita, M. 1990, p. 33-34).

Les relacions entre el sistema educatiu i el sistema

productiu són, per tant, d'interrelació i d'imbricació mútua, però cadascun dels dos té dinàmiques pròpies. El Sistema educatiu fa molt més que qualificar i seleccionar ma d'obra, encara que el sistema productiu tampoc no s'explica sense una determinada forma de socialitzar les persones. En aquesta funció socialitzadora, a on el sistema educatiu és bàsic, però ni de molt hi té un paper d'exclusivitat: La família, els grups d'iguals, els mitjans de comunicació de masses, i d'altres hi tenen una presència que també és, si més no de la mateixa importància.

Així, doncs hauriem de concloure que a les circumstàncies actuals, i encara que les remuneracions que anaven aparellades als títols universitaris siguin, en molts de casos, cada vegada més petites, el fet que la demanda d'estudis superiors no sols no hagi disminuït, sino que segueixi en augment, probablement té l'explicació següent:

"...el título ha dejado de ser una condición suficiente para pasar a ser una condición necesaria e imprescindible para acceder a puestos altamente cualificados y remunerados. El título es así un requisito genérico y la competencia se establece, no ya entre quienes tienen o no tienen título superior, sino entre los diversos títulos superiores, generándose una demanda creciente por un título superior, un segundo título u otra forma de supercualificación, como los conocimientos de lenguas extranjeras, informática, marketing, etc."

(Lamo de Espinosa: M.E.C. Consejo de Universidades, 1985:18)

En molts dels estudis fets entorn a la inserció en el mercat laboral dels titulats universitaris, s'esmercen molts d'esforços en atribuir les culpes de la crisi d'atur que pateix un sector d'aquests titulats, a la manca de planificació del sistema educatiu, però això sembla no tenir gaire sentit.

El creixement del nombre d'estudiants matriculats a les

universitats de l'Estat espanyol, el dos darrers decennis especialment, no s'enten de forma exclusiva i només pel desenvolupament econòmic del país, encara que, obviament, sense aquest difícilment s'hagués pogut produir. Però també és cert que el desenvolupament econòmic tampoc es pot explicar totalment sense la disponibilitat que ha existit de força de treball qualificada, i en alguns casos, altament qualificada. Així, doncs, sistema educatiu i mercat de treball són variables independents però que no deixen d'estar relacionades i el que hom ha de concloure és que no poden ignorar-se, ans el contrari, -i en l'àmbit superior encara més- cal que es tinguin en compte mútuament.

2. La inserció laboral dels titulats universitaris

1. L'Ensenyament Superior a Espanya, a diferència d'altres països del nostre entorn, està bàsicament constituït pels estudis que s'imparteixen a la Universitat. No de forma exclusiva, ja que n'hi ha d'altres que també es dediquen a la formació d'aquest sector, però fonamentalment és la institució universitària la que nodreix la nostra societat de la formació que requereix en el nivell més alt; aquest és el motiu principal pel qual ens centrarem fonamentalment en l'anàlisi de la inserció laboral dels titulats universitaris.

La preocupació sobre el tema de la relació entre titulacions superiors i mercat de treball no és nova, i la prova és que des de mitjans de la dècada dels '70, en el nostre país existeixen, si no nombroses publicacions al respecte, al menys n'hi ha algunes, tant d'institucions universitàries, com de l'Administració, així com també d'organismes internacionals de nivell Europeu i mundial. Però és a la dècada dels '80, i especialment a partir de la segona meitat, a on aquests estudis es multipliquen.

Una excel·lent revisió de la literatura relacionada amb el tema la trobem en la Tesi doctoral de María Luisa García de

Cortázar (1987) a on, a part d'una introducció en la que es revisen les principals teories sociològiques a partir de la del capital humà i les formulacions crítiques posteriors a un concepte tan controvertit, es fa un repàs exhaustiu dels estudis nacionals i internacionals duts a terme sobre l'Educació Superior i l'ocupació a Espanya fins a l'any 1985.

Sembla que la crisi econòmica no hauria estat un element alié al despertar d'aquest interès per la inserció dels titulats universitaris en el mercat de treball, i així es reflecteix no solament en pròlegs (Subirats, M. 1981), sino també, fins i tot, en títols de llibres, entre els quals n'hi hagué que, fins i tot varen tenir bastant d'èxit de públic, com per exemple: "Universidad, fábrica de parados" (Martín Moreno J. i De Miguel, A. 1979) convertint-se en un slogan repetit a nivell periodístic, de forma acrítica i sense gaire sentit per cert, ja que si ens atenem als resultats dels estudis d'ocupació, la Universitat no és en absolut, ni ha estat, una fàbrica d'atur; per molt que determinades titulacions s'insereixin millor que d'altres en el mercat o existeixin nivells de retribució altament diferenciats; en canvi, la manca de qualificació, o simplement d'estudis, juntament amb el factor edat, si que s'han demostrat com elements determinants de cara a l'obtenció o del simple manteniment d'un treball. I això ho demostra el fet que la taxa d'activitat dels titulats superiors ha estat molt més elevada que la del conjunt de la població, especialment a partir de 1980.

Amb una visió de conjunt, l'evidència suggereix que hi ha una correlació positiva entre el fet de tenir més educació i assolir una ocupació millor; malgrat tot, un examen més detallat de la qüestió indicaria que la diferència de posicions entre la gent jove amb diversos nivells d'aprofitament educatiu, en el mercat de treball, són sovint menys clares del que cabria esperar; mentres que les disparitats entre les diferents categories educatives (per exemple entre diferents camps d'estudi) són cada vegada més àmplies. Així sembla posar-ho de manifest estudis recents realitzats per la OCDE (1992)

Això no obstant, en una època de crisi com la que hem atravesat i com la que ara tornem a viure, a on l'atur és i ha estat un factor present a la societat espanyola, que ha afectat a parts importants de la població, òbviament no podia deixar d'afectar també als titulats superiors.

A un estudi realitzat sobre les situacions de sub-ocupació i atur dels titulats universitaris, s'ens dóna un perfil bastant ajustat dels titulats que no aconsegueixen un lloc de treball:

"... el perfil bàsic de los titulados en paro es el siguiente:

-Más mujeres que hombres: el 57,6 por 100 frente als 42,3.

-De edades predominantemente jóvenes: el 80 por 100 tienen entre 20 y 29 años.

-Solteros fundamentalmente: el 68 por 100 del total

-Un 60,8 por 100 viven en el mismo lugar en que nacieron y el 39,2 por 100 no; de estos,, la mitad proceden de poblacones de menos de 50.000 habitantes.

-El 28,3 por 100 eran dos hermanos y el 26,2 por 100 tres.

-La media de ingresos mensuales de que disponen es de 36.729 pesetas

-El 11,6 por 100 son de origen social de clase alta y media alta; el 63,1 por 100 de clase media-media, y el 25,3 por 100, de clase media baja y baja

(...)

-La tasa aproximada de titulados en paro es del 15 por 100 en el momento en que la tasa general de paro era del 21 por 100; lo cual da un diferencial favorable a los titulados de 6 puntos.

-Las titulaciones con mayor porcentaje de paro absoluto son: Formación del Profesorado de EGB, Filosofía y Letras, Medicina, Derecho y Biología, que entre las cinco acumulan el 68,2 por 100 del total de titulados en paro, que con las nueve siguientes titulaciones alcanzan el 88,5 por 100.

-Las titulaciones con mayor tasa de paro relativo son: Biología (39,5 por 100), Informática (32,3 pro 100),

Medicina (32,1 por 100), Filosofía y Letras (23,1 por 100) y Formación del Profesorado de EGB (22,2 por 100).

Hay que tener en cuenta que en estas y otras titulaciones se realizan actividades profesionales esporádicas y a tiempo parcial en la economía no regulada (...)" (Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo de Universidades. Secretaría General, 1988, p. 59, 60 ,61).

Un altre aspecte relacionat amb l'ocupació dels titulats universitaris és el que se'ns presenta en un altre estudi sobre la inserció dels titulats superiors, realitzat a partir de dades censals i de l'EPA (Ministerio de Educación y Ciencia, Consejo de Universidades, Secretaría General, 1989), i a on hom pot comprovar que l'ocupació dels titulats superiors no afecta a tots de la mateixa forma, així com tampoc ho fan les taxes d'atur, tal i com ja havíem dit anteriorment:

"Desde el punto de vista cuantitativo, la gran mayoría de los titulados superiores en paro se concentran en unas pocas titulaciones.

Por sí solas, Profesorado de EGB, licenciados en Filosofía y Letras y Ciencias, suman un volumen de parados entre 101.715 y 141.363, lo que teniendo en cuenta que el procedimiento de estimación específico para cada titulación no permite una comparación global, vendría a representar entorno al 70% del total de titulados en paro.

Coinciden estas titulaciones en el hecho de que se emplean de forma preponderante en la rama de enseñanza, y que, por consiguiente, compiten entre sí. Las tres ramas, además, tienen tasas de paro elevadas.

El siguiente núcleo en importancia cuantitativa lo forman los diplomados en enfermería y ATS y los licenciados en Medicina, con un volumen global de parados que se situaría entre los 22.107 y los 25.790 individuos. Coinciden ambas titulaciones en su rama de actividad preferente cual es la sanidad.

Estas cinco titulaciones constituyen el núcleo fundamental de paro de titulados desde un punto de vista cuantitativo y tienen una característica que resulta significativa, como es que las ramas de actividad hacia las que se dirigen poseen un componente muy importante de presencia del Sector Público.

2) Tasas de paro

Esta perspectiva sitúa el análisis desde la óptica de cada titulación.

Por un lado, las tasas de paro más elevadas se corresponden con los titulados en Facultades Universitarias, Arquitectura y Profesorado de EGB (en particular Letras y Ciencias, con tasas de paro entre el 21% y el 29% para los primeros y entre 16% y 21% para los segundos). En tercer lugar se sitúan los Profesores de EGB, con una tasa que se sitúa entre el 14% y el 20%. Es decir, que estas tres titulaciones no sólo son las que tienen más volumen de parados, sino que poseen las tasas de paro más elevadas. Lo que conlleva la frustración de una parte importante de estos titulados, con perspectivas de paro y subempleo.

Les siguen Arquitectos (14% a 17%), Económicas (13% a 15%) y Medicina (11% a 13%).

Por otro lado, las carreras técnicas presuperiores y superiores (excepto los mencionados Arquitectos) tienen tasas de paro muy reducidas, así como los titulados en Enfermería y ATS.

De lo anteriormente apuntado se detecta inequívocamente un núcleo de titulaciones que constituyen el núcleo de paro y la existencia de unas tendencias que de continuar pueden agravar la situación de las titulaciones más comprometidas."

2. Un altre punt remarcable i de gran interès a l'hora d'analitzar les relacions entre els titulats superiors i el mercat de treball és el de la constatació de l'augment de la titularització de nivell superior a totes les branques d'activitat, encara que de forma més accentuada en el sector privat, entenent per titularització l'ocupació de llocs de treball per part de personal amb titulació superior. Les conclusions que treu l'estudi que acabem de citar, de forma sintètica, són les següents:

"1) La coyuntura de crisis y de reestructuración productiva se ha traducido en un aumento de la ocupación de titulados frente a un descenso generalizado de la ocupación.

2) El Sector Servicios ha observado, sin embargo,

un crecimiento de la ocupación total, lo que se debe presumiblemente a una política de creación de empleo público por parte de la Administración.

(3) El Sector Servicios absorbe la mayor parte del empleo de titulados, a la vez que ha sido el Sector con un crecimiento mayor de empleo de los mismos, de forma que, mientras en 1976 empleaba el 79,6% de titulados, la proporción pasó a ser del 85,3% en 1986.

(4) Lo anterior se ha traducido en un aumento de la titularización en casi todas las ramas, índice, en parte, de una reestructuración productiva y de la incorporación de cambio tecnológico, en parte, a causa de la expansión de la ocupación pública, tanto central como periférica y también por el empleo de titulados en puestos de trabajo que requieren menor cualificación.

(5) La demanda de titulados se centra, por consiguiente, en el Sector Servicios desde la perspectiva cuantitativa, aunque no debe desdeñarse la importancia cualitativa de la demanda de titulados en las ramas industriales.

(6) Cuatro son, pues, los elementos que determinan en España la ocupación de titulados:

-La evolución de la coyuntura, que afecta sensiblemente a las ramas en las que el Sector Privado es preponderante

-La modernización que se traduce parcialmente en la titularización.

-La política de empleo del Sector Público, que goza de cierta autonomía respecto a las causas apuntadas.

-La ocupación, por parte de titulados, de puestos de trabajo reservados habitualmente a personal menos cualificado."

3. Les conclusions de l'estudi que acabem de citar fan referència a la situació general de l'Estat espanyol, això no obstant hi ha alguns trets diferencial que creiem convenient de ressenyar que diferencien la situació catalana respecte d'altres nacionalitats. Per tal de posar-les en relleu exposarem un resum i les conclusions a les que ha arribat un estudi del CIREM (CIREM, 1993) a partir de l'anàlisi de diferents universitats i que donen llum respecte a la nostra realitat més propera.

En aquest estudi realitzat per al Consejo de Universidades s'analitza la inserció professional dels universitaris espanyols a partir d'una mostra selectiva d'universitats tipus, entre les quals hi ha la de Barcelona, com a representativa de les grans universitats, i les de Sevilla, Salamanca, Oviedo, Alacant i Saragossa.

L'univers de referència en aquest estudi són els alumnes que varen acabar la llicenciatura o la diplomatura no tècnica els curs 85-86 (79.554 individus en total), sobre els quals s'obtingué una mostra per correu de 2220 qüestionaris vàlids, dels quals 1207 corresponen a la Universitat de Barcelona, 309 a la de Salamanca i 259 a la d'Oviedo; la resta són de les universitats de Sevilla (45), Alacant (188) i Saragossa (212).

A la primera part de l'estudi en la que es compara la situació de les Universitats de Barcelona, Oviedo i Salamanca, representatives de realitats socio-econòmiques molt diferenciades es poden apreciar, també, formes molt diferents d'inserció dels titulats universitaris que correlacionen fortament amb les realitats socio-econòmiques dels seus entorns respectius:

a) En primer lloc es constata que el nivell de feminització entre els titulats de la Universitat de Barcelona és superiors al de la mitjana espanyola: el 61,6% front al 58,3%.

L'estructura per edats de la població dels titulats universitaris també resulta ser més diversificada a Catalunya que en els altres territoris analitzats, presentant un nombre superior de titulats joves.

La proporció de casats és també superior (39%), la qual cosa indicaria, una probable major propensió a la independència respecte de la família d'origen, al mateix temps que unes majors possibilitats i expectatives d'assolir una situació d'emancipació econòmica.

El desenvolupament diversificat de l'economia catalana sembla que afavoriria el que el 44,6% dels titulats es desplacin a treballar fora de Barcelona, mentres que el 28,6% de titulats d'altres zones de Catalunya es desplacen a treballar a Barcelona.

La Universitat que més estudiants forasters atreu de les tres, és la de Salamanca amb un 21,4%, front a un 12,7 la de Barcelona i un 10,4% la d'Oviedo. Això no obstant, els titulats d'origen no forani que han dut a terme els seus estudis a universitats catalanes són absorbits en la seva immensa majoria pel mercat de treball català. Suposant aquests el 12,7% de la població d'egressats, només l'1,6% s'insereixen professionalment fora de Catalunya, quan les altres dues universitats exporten un nombre molt considerable dels seus titulats cap a altres mercats. Al respecte, també cal afegir, que les classes mitges i altes presenten una major mobilitat pel que fa a la inserció professional, respecte del lloc a on obtingueren llur titulació.

Un 40% dels titulats a les universitats catalanes han fet compatible la realització dels seus estudis amb algun tipus d'activitat laboral, quan a les altres dues universitats és molt més escassa.

Al respecte és important de senyalar que la conclusió que treu aquest estudi, fruit de l'observació feta a les tres universitats, és que de la mateixa manera que les motivacions cap al treball no apareixen associades exclusivament a necessitats econòmiques, el retard en la finalització dels estudis no ve determinada per la compaginació dels estudis amb el treball. Es a dir, el fet de no treballar no suposa necessàriament que l'estudiant dediqui més hores a la seva formació. I d'altra banda, són les classes socials més mal situades les que observen un endarreriment menor en els estudis.

Pel que fa a la formació complementària més freqüent per part dels titulats catalans, es centra fonamentalment en els

idiomes, la informàtica, la especialització i la gestió empresarial.

b) Quan analitza la inserció en el treball, pel que fa a la primera ocupació d'aquests titulats de la Universitat catalana, un 20,6% l'obtenen abans d'acabar els estudis i d'obtenir la seva titulació universitària. El 68,9% ho fan quan estan en possessió de la titulació; i el 10,5% resten en situació d'atur quan finalitzen els estudis.

Si considerem la transició al mercat de treball, les classes altes obtenen treball més ràpidament que les baixes; i pel que fa als sectors productius: són els serveis els que encapçalen la proporció més alta d'admissions de titulats amb un 78,4%; després, a molta distància, apareix la indústria amb un 12,4% i, per últim, la construcció i l'agricultura amb l'1,1% i el 0,3% respectivament.

Un fet que cal remarcar per la seva transcendència, és que a Catalunya **el sector privat supera al públic quan a les insercions en el mercat de treball**, amb un 60% corresponent al primer i un 30% al segon; a Oviedo passa gairebé el mateix encara que en proporcions no tan altes: 49,6% el sector privat i 47,5% el públic. En canvi a Salamanca el sector públic ocupa el 49,5% dels titulats front al privat que n'absorbeix el 45,8%

La distribució sectorial de la primera ocupació reproduceix sensiblement l'estructura socio-econòmica territorial del país: Els serveis ocupen el primer lloc, i dintre d'ells l'educació i la sanitat se situen per sobre dels serveis culturals i socials i d'aquells que es fan a les empreses i lloguers.

La indústria ocupa el segon lloc en importància ocupacional, i pel que fa a la comunitat catalana, ofereix taxes d'ocupació superiors a les altres dues comunitats, amb percentatges superiors al 1%. De major a menor els sectors que tenen més importància en la inserció de titulats universitaris són els següents: químic, metalúrgic i de material elèctric, alimentació, begudes i tabac, paper i arts gràfiques, i tèxtil, cuir

i confecció.

Pel que fa a la categoria socio-professional, les de tècnic superior i mitjà són les més freqüents, seguida pels docents i les de personal qualificat de l'empresa i de l'Administració Pública.

En quant als mestres, l'àrea castellana es situa en primer terme amb un 40,6% dels titulats que es dediquen a aquesta activitat, seguida per Astúries amb un 34,5% i a distància per Catalunya, amb un 25,2%.

La condició d'assalariat és la més freqüent, molt per sobre de la d'empresari o de les professions liberals. Així com també és significativa la proporció de llocs de categoria i qualificació inferior als que correspondria en funció de la titulació rebuda.

Pel que fa a la relació laboral, la inestabilitat general del mercat de treball es reflecteix també en el cas de Catalunya, ja que només el 38,2% dels titulats universitaris tenen un contracte de treball ferm a la seva primera ocupació; mentres que el 61,8% es troba en situació de contracte eventual, en activitat submergida o amb contracte de pràctiques.

La jornada laboral completa és molt superior a la mitja jornada, amb un 56,7% i un 25,4 respectivament.

A Catalunya el mitjà més important d'obtenció de treball és preferentment el de les relacions familiars i personals (53%), per sobre de les oposicions i molt per sobre de l'INEM (29%). Les que més recorren a les relacions personals són les classes altes, seguides per les mitjanes i en darrer lloc per les baixes. Aquestes darreres són les que més recorren a les ofertes d'ocupació pública. A Salamanca i Oviedo, en canvi, els canals objectius d'obtenció de llocs de treball assoleixen una importància molt més gran (Taula n.10). En general els mecanismes oberts d'obtenció de treball apareixen connectats als llocs a on l'Administració actua amb un gran pes en la contractació, cosa que no succeix a Catalunya.

TAULA 10
Vies d'accés per universitat i classe social en %

	BARCELONA			SALAMANCA			OVIEDO		
	Alta	Mitja	Baixa	Alta	Mitja	Baixa	Alta	Mitja	Baixa
Oberts	20.7	29.3	35.8	40.4	49.3	51.1	58.6	52.4	50.0
Personals	59.5	55.2	47.3	47.4	34.9	31.5	23.9	30.8	34.8
No classific	13.1	11.7	10.0	12.4	13.2	16.3	17.3	16.9	14.2
No contesta	6.6	3.9	5.7	0.0	2.4	1.0	0.0	0.0	1.0

L'empresa privada opta per l'experiència i la perspectiva d'obtenció del títol més que per la possessió del títol en absència d'experiència. Contràriament, l'Administració Pública prioritza la possessió del títol, com d'altra banda és preceptiu legalment; per aquest motiu, a diferència de Catalunya, es produeix a Oviedo i Salamanca un procés de recualificació molt important amb l'obtenció definitiva del títol.

En general a Catalunya els titulats experimenten processos de mobilitat ascendent, començant pels llocs qualificats per als quals no és imprescindible el títol, i després passen a llocs de major qualificació per als quals aquell ja és necessari.

D'altra banda, amb la possessió del títol la proporció de treballs a temps parcial augmenta, per la qual cosa es pot concloure que a mesura que creix l'adequació entre titulació i lloc de treball, una vegada obtinguda la titulació, també s'incrementa la inestabilitat laboral dels titulats.

c) El mercat laboral català, segons aquest estudi presenta una forta capacitat d'absorció i d'integració de mà d'obra qualificada i en particular de titulats universitaris; en canvi el mercat castellà i asturià tenen menys capacitat d'integració i gairebé no es diferencien entre si en aquest aspecte. Així trobem que el 94,5% de titulats de la Universitat de Barcelona es troben

en situació d'activitat, estant ocupats el 90,4% i la resta, el 4,1% aturats. Només el 5,5% resta inactiu.

Cal senyalar, això no obstant, que el 70% de titulats mantenen encara l'ocupació mitjançant la qual es varen inserir en el mercat de treball, essent així la rotació d'un 30%. Així, doncs, la inserció professional dels titulats universitaris en el mercat de treball català presenta un perfil marcat per una forta inserció en els sis primers mesos posteriors a l'obtenció del títol, i d'una alta continuïtat en el mateix lloc de treball.

La rotació, que és notablement baixa, augmenta conforme augmenta la permanència i l'experiència del titulat en el mercat de treball. La transició precoç sol anar acompanyada d'una tendència a l'estabilitat laboral, encara que també d'una baixa adequació al lloc de treball. En canvi, la mobilitat dels que experimenten una major rotació implica una menor estabilitat laboral, però també té majors possibilitats de promoció professional.

Aquesta mobilitat externa es posa de manifest en el sector serveis i va acompanyada d'una significativa propensió a l'ocupació en el sector públic, malgrat que l'augment de pes d'aquest sector a Catalunya no arriba a soscavar el paper predominant del sector privat en termes absoluts.

En general, a mesura que transcorre el temps de permanència en el mercat el sector públic s'enforteix en detriment del sector privat. Amb el pas d'un primer treball a treballs successius, el sector públic experimenta un increment a tots els mercats. Aquest creixement és especialment espectacular a Salamanca, a on el sector públic guanya a prop de 13 punts i el privat disminueix vora dels 12; amb la qual cosa, en finalitzar el període estudiat, el sector públic gairebé dobla el privat en nombre de titulats ocupats (62.4% front a 33.9% del privat).

El segon mercat en expansió de l'economia pública és

l'asturià, a on el sector públic es distancia en 10 punts del privat, el qual es redueix en la mateixa proporció (10.4%); creixent, d'aquesta manera, la distància que mantenia en el primer treball, la qual se situa en finalitzar el període en 18.3%. L'Administració Pública asturiana ocupa el 57.5% dels diplomats i llicenciats, mentre que l'economia privada dona treball al 32.9%.

En el mercat català també es produeix un increment del sector públic, com ja hem dit, i una disminució del privat; però l'increment experimentat no és tan espectacular com en d'altres demarcacions. En aquest període el públic guanya 9.4 punts i el privat en perd 6.1. Això no obstant, aquest increment no arriba a modificar el sentit de la relació que s'establí en el primer treball. En aquest cas, l'economia privada continua essent la primera font d'ocupació, 53.5% front al 39.4% de la pública (Taula n.11)

TAULA 11

La contractació pública i privada en el primer treball i en el treball actual per universitat en percentatges

	BARCELONA		SALAMANCA		OVIEDO	
	Primer treball	Treball actual	Primer treball	Treball actual	Primer treball	Treball actual
Públic	30.0	39.4	49.5	62.4	47.5	57.5
Privat	59.6	53.5	45.8	33.9	49.6	39.2

L'augment del sector dels serveis es fa notar més en les comunicacions, els serveis prestats a les empreses, els serveis socials, la informàtica, la docència i la funció pública en general.

A la indústria, s'incrementa l'ocupació en el metall, el tèxtil, el moble, i les arts gràfiques; en canvi disminueix en el químic, l'energètic, el material de transport, el material de precisió i els plàstics.

En general hi ha una dinàmica de millora tant pel que fa a les categories com a les qualificacions i disminueix, per tant, l'ocupació en llocs de treball de categoria inferior a la titulació; no obstant, aquesta millora exigeix una dinàmica de mobilitat. La lentitud en aquesta perjudica els processos de promoció, ja que suposa mantenir els llocs de treball ocupats d'hora més estables, però menys qualificats i amb una adequació menor.

d) Pel que fa a les condicions laborals, la contractació fixa disminueix, probablement, sota la influència de l'evolució general del mercat de treball, que en els darrers anys ha augmentat la tendència a l'eventualitat contractual.

Augmenta la jornada completa de treball, encara que si bé l'augment relatiu és superior al que s'experimenta a Salamanca i Oviedo, en termes absoluts manté nivells inferiors als d'aquells mercats.

S'incrementen els canals personals a l'hora d'obtenir el lloc de treball, de la mateixa manera que també augmenta lleugerament el recurs a les ofertes publicades en els diaris i les consultores. I encara que aquest increment es produeix per a totes les classes socials, les mitjanes i baixes recorren més a les oposicions públiques.

La mobilitat interna s'expressa en termes d'un equilibri entre la mobilitat horitzontal i la vertical -que normalment sol ser ascendent-.

Tant l'atur com el temps d'atur acumulat a Catalunya es mantenen per sota dels nivells dels altres territoris. Cal fer notar que la majoria dels inactius han treballat en alguna ocasió i que només l'1,7% no ho ha fet mai.

Les xifres d'atur de les comunitats castellana i asturiana són sensiblement superiors a les de Catalunya. En aquesta darrera comunitat en el moment de realitzar l'enquesta hi havia un 4%

d'atur de titulats, mentres que a la Universitat de Salamanca la taxa s'elevava al 18.1% i a la d'Oviedo l'index era del 17%; és a dir, l'atur en aquestes últimes més que quadruplicava el que hi havia a Catalunya.

Cal fer notar respecte d'aquest tema que des del moment en que acaben els estudis fins a tres anys i mig després, els titulats de les classes altes presenten els recorreguts d'inserció més continus: llurs itineraris es veuen interromputs per la inactivitat forçosa en menor proporció que els de les altres dues classes socials.

e) L'estudi del CIREM també fa referència a l'opinió dels titulats pel que fa a la seva situació professional, i aquest és un tema que ens resulta d'importància rellevant en el nostre estudi, ja que ens serveix de contrapunt a l'opinió que sobre el tema tenen les empreses.

Pel que fa a la percepció de les pròpies capacitats personals per desenvolupar les funcions i tasques dels llocs de treball actuals, resulta molt semblant a les tres universitats. La majoria opina que estan bastant capacitats (Barcelona 60.2%, Salamanca 58.9%, Oviedo 62.9%). Una mica menys d'un terç opinen que estan molt capacitats (Barcelona 29.5%, Salamanca 32.3% i Oviedo 29.1%). I una minoria diu que està poc capacitada (Barcelona 4.2%, Salamanca 4.4% i Oviedo 7.5%). Naturalment aquesta valoració varia segons les categories professionals que ocupen.

A la pregunta que es fa sobre com millorar les capacitats professionals, el nombre de respostes és baix, i sobretot entre els titulats de la Universitat de Barcelona. (Taula 12). Pot veure's, en aquests resultats, que a Salamanca i Oviedo es registren carències importants de pràctica professional i de formació a l'empresa; i com en aquesta darrera universitat una proporció significativa d'universitaris creu necessari també fer el seguiment de cursos complementaris no reglats i realitzar estudis universitaris diferents als duts a terme. D'altra banda, a la universitat catalana,

la necessitat més sentida és la de realitzar cursos complementaris a la seva formació, però amb caràcter no reglat.

TAULA 12

Forma de millorar les capacitats professionals per universitats en %

	BARCELONA	SALAMANCA	OVIEDO
Pràctica professional	3.5	50.0	28.0
Formació a l'empresa	5.3	11.1	12.0
Reciclatge	1.8	0.0	4.0
Ampliació dels estudis univ.	2.7	5.6	8.0
Cursos complementaris	11.5	5.6	12.0
Altres estudis universitaris	2.7	0.0	12.0
Altres	6.2	0.0	8.0
No contesten	66.4	27.8	16.0

Pel que fa la la percepció que es té sobre la promoció aconseguida en el transcurs del període d'inserció, en general a Catalunya és positiva (67.6%), baixant una mica a Salamanca (64.5%) i a Oviedo encara més (59.2%). En aquesta darrera el nivell d'insatisfacció absolut resulta també molt considerable respecte de les altres dues universitats (27.0% front al 6.5% de Salamanca i el 3.3% de Barcelona).

La percepció de l'adequació existent entre estudis i treball es en general bastant alta. Per mesurar-la es varen analitzar dues dimensions: el contingut del treball realitzat i l'acceptació de la categoria que els és reconeguda formalment. En general, i independentment de la zona examinada, els titulats mostren un acord major amb els continguts i la qualitat del treball desenvolupat que amb la categoria professional que tenen atribuïda.

D'altra banda, la concordància entre les funcions i el nivell d'estudis crea una satisfacció amb el treball major que la que es produeix amb la retribució que perceben. En general existeix satisfacció amb el treball, però aquesta no és tan gran pel que fa als salaris.

Pel que fa a la formació rebuda i la seva utilitat per a la realització del treball actual, són bastant contrastades. Això no obstant, cal destacar que un col·lectiu considerablement important, entre el 36% i el 40% de la població enquestada de les tres universitats pensa que li ha servit poc o gens.

Els termes pessimistes d'aquesta valoració són semblants a les tres zones amb algunes lleugeres diferències: La Universitat en la que els titulats fan una millor valoració és la de Salamanca, a on el 36% dels enquestats creuen que la formació que han rebut és d'escassa o nul·la utilitat per al seu treball; el 33.1% opina que li ha servit bastant, i un 27.1% valora molt positivament aquesta formació. Immediatament després se situa Oviedo a on els titulats diuen en un 38.3% dels casos que la seva formació gairebé no els ha servit per realitzar les seves funcions, el 36.4 creuen que els ha estat bastant útil, i un 25,3 molt útil. En tercera i darrera posició queda Barcelona, a on els titulats fan una valoració més negativa: el 39,5% pensen que els ha estat poc o gens útil, el 34.2% que els ha estat bastant útil, i un 23.8% que els ha sigut molt útil.

A Barcelona les crítiques (valoració escadussera de la formació rebuda) provenen sobretot de dos tipus d'ocupacions: Aquelles per a les que hom requereix capacitat de direcció i gestió (alts càrregos tècnics, administratius i comercials, i la totalitat de comandaments intermedis, malgrat que una proporció significativa (el 25% d'altres càrregos intermedis) fa una valoració molt positiva. També fan una valoració negativa aquelles altres ocupacions que no requereixen per al seu desenvolupament de titulació universitària: personal altament qualificat, comercials qualificats, personal qualificat de producció, i personal no qualificat en general. A l'altre extrem, les professions que valoren molt positivament la utilitat de la formació són els tècnics (superiors i intermedis), les professions relacionades amb l'ensenyament, les professions liberals i una proporció del 25% d'alts càrregos tècnics.

Aquest mateix esquema descriptiu es pot traslladar a les altres dues universitats: A Salamanca les professions que fan una pitjor valoració són els càrregos intermedis administratius; els tècnics mitjans, l'opinió dels quals es divideix aproximadament per la meitat entre el poc i gens i bastant i molt; els administratius qualificats, i el personal no qualificat. El col·lectiu que opina que la formació li ha servit de molt recau en els tècnics superiors i mitjans, amb la matització que acabem d'esmentar, i la totalitat de professions d'ensenyament.

A la Universitat asturiana els responsables de la valoració negativa es troben entre les professions següents: càrregos intermedis administratius; altres càrregos intermedis, inclinats en un 50% cap a la valoració baixa i en l'altre 50% cap a l'alta; els tècnics mitjans; els administratius qualificats, en la mateixa situació que els altres càrregos intermedis; i el personal no qualificat. La valoració més alta prové dels alts càrregos tècnics, dels tècnics superiors, dels professionals liberals, i de la totalitat de professionals relacionats amb l'ensenyament.

Pel que fa a una opinió detallada sobre diversos aspectes de la formació rebuda en relació al nivell i us que en fan en el seu lloc de treball, cal destacar en primer lloc dues apreciacions que, malgrat ésser generals, no deixen de tenir la seva importància:

1) Globalment els titulats universitaris avaluen de forma similar els diferents elements sotmesos a la seva consideració; la qual cosa significa que tant les opinions favorables com les més crítiques tendeixen a generalitzar-se a les tres universitats (encara que en algun aspecte una d'elles destaquí sobre les altres).

2) Són precisament els aspectes que més diuen utilitzar aquells que reben una valoració més negativa, pel que fa al nivell de formació universitària.

D'una forma més detallada es pot veure que els

coneixements teòrics són els que tenen la valoració més alta del conjunt analitzat. La gran majoria dels titulats, la voltant del 85% el avalúa de forma alta o mitjana. La valoració més positiva prové de Barcelona, en relació a les altres dues universitats. Entre un 52% i un 58% de la població enquestada diuen que els utilitzen en el seu treball.

Hi ha una opinió bastant crítica sobre el nivell de formació pràctica rebuda a la Universitat. Entre un 40% i un 63% pensen que han rebut un nivell de formació baix en aquest aspecte. Oviedo és la Universitat amb una pitjor valoració (63.1%), i Barcelona la més favorable. Aquesta carència de formació pràctica s'emmarca en un context a on els coneixements pràctics tenen una importància menor de la que hom podria esperar en principi, ja que els titulats enquestats en fan un ús mitjà o alt (entre el 44% i el 49%). Paradoxalment, Oviedo que apareix com la Universitat més crítica, és la que declara fer-ne un ús més baix d'aquests coneixements; quan a Barcelona, succeeix el contrari.

Les crítiques pugen de to quan se considera el nivell de formació en relació a la capacitat de gestió. En aquest cas el col·lectiu dels que opinen que aquesta formació ha estat baixa o no n'han tingut en absolut, es situa entre el 55% i el 76%. De nou és Oviedo la que presenta la taxa més alta (76.250 mentre que Barcelona ostenta la més baixa. La taxa dels que utilitzen aquests coneixements de forma mitjana o alta en el desenvolupament del seu treball es mou entre el 33% i el 47%, essent Salamanca la que presenta la taxa més baixa, i Barcelona la més alta.

Un bon percentatge dels enquestats, que en el cas de Salamanca i Oviedo són la majoria, opinen que la universitat no proporciona formació per afrontar problemes complexos, o ho fa de forma escassa. Concretament el 47% dels titulats catalans, el 58% dels salmantins i el 64% dels d'Oviedo. En canvi, la proporció de titulats que n'han de fer un ús mitjà o alt d'aquestes capacitats, és sensiblement superior a Barcelona (57.3%) que a Oviedo (49.1%) i que Salamanca (43.9%).

Les mancances de formació sobre el treball en equip resulten importants a Oviedo, a Salamanca, i en menor mesura a Barcelona. Efectivament, el 54,5% dels titulats asturians pensen que la seva formació en aquest aspecte ha estat baixa o que no n'han rebut en absolut. Comparteixen la mateixa opinió el 51.6% dels salmantins, mentres que a Barcelona la taxa baixa al 31.9%. La valoració més crítica se situa de nou a Oviedo, mentres que la més favorable és la de Barcelona. L'habilitat per a la cooperació en equip és una de les més utilitzades per la població estudiada. El punt a on diuen que més s'utilitza és a Barcelona, amb un 66.1%, i a on menys, a Oviedo amb un 52.1%.

Els titulats catalans valoren de forma més positiva la capacitat de participar em qüestions socials rebuda a la Universitat que no pas ho fan els seus homòlegs salmantins o asturians Oviedo centra el punt de les majors crítiques, ja que el 57,5% dels seus titulats opinen que no han rebut formació en aquest aspecte op bé que aquesta ha tingut un nivell baix. El 48% dels castellans també tenen aquesta opinió, mentres que els catalans que ho fan baixen la proporció al 38.3%. Són també els catalans els que diuen fer més ús d'aquesta capacitat, ja que el 61,1% l'exerciten de forma mitjana o alta en el seu treball. En aquest cas els salmantins són els que cobreixen el percentatge més baix amb un 55%, seguits pels titulats d'Oviedo amb un 57.6%.

La baixa o nul·la formació sobre equips i paquets informàtics és un dels punts a on més incideixen les crítiques dels titulats. El 60% dels enquestats de la Universitat de Barcelona, el 69.7% dels de la Universitat de Salamanca, i el 72.8 dels titulats d'Oviedo opinen que no han rebut formació al respecte. En canvi aquests equips s'utilitzen de forma quotidiana en els llocs de treball per la meitat dels enquestats de Barcelona i d'Oviedo. En ambdós casos els titulats declaren que en fan ús de forma alta o mitjana en un 49.1% i en un 46.4% respectivament. Els titulats de Salamanca en fan el mateix ús en un 39%.

La formació rebuda per al desenvolupament de la iniciativa personal s'avalua de forma menys taxativa, encara que els percentatges entre aquells que creuen que és baixa o no es potencia són alts. Entre el 49% i el 69% opinen d'aquesta manera, encapçalant la taxa més alta Oviedo, seguida per Salamanca a deu punts de distància i en darrer lloc per Barcelona. El col·lectiu de titulats que requereixen d'aquesta capacitat en el desenrotllament del seu treball resulta certament elevat: el 60% dels titulats catalans en fan un ús mitjà o alt; i en la mateixa situació es troben el 52.2% dels titulats d'Oviedo i el 45.6% dels de Salamanca.

4. Les conclusions que podem treure de tots aquests estudis són importants. A la vista d'aquests resultats, semblaria bastant obvi que es tingués en compte, per part d'aquells que tenen responsabilitats en la planificació dels estudis universitaris del nostre país, aquesta creixença de la titularització, de major ocupació de titulats per part de les empreses de tots els sectors, però especialment del privat, i les apreciacions que hi ha respecte de la utilitat dels estudis cursats. No es pot seguir actuant a l'hora de dissenyar les estratègies de formació dels universitaris sense tenir presents quines són les necessitats reals, tant de les empreses, com de l'Administració i, per tant, quines previsions es poden fer sobre la seva futura inserció professional.

"Desde el punto de vista de los poderes públicos, el objeto de las relaciones entre la universidad y la industria es generalmente mejorar los resultados de la actividad económica del país a través de un refuerzo o una aceleración de la innovación técnica. Para los directivos de empresa estas innovaciones presentan generalmente la ventaja de que, a través de ellas, se benefician de la ayuda de especialistas, tienen acceso a datos científicos y técnicos y, en su caso, a los resultados de algunos trabajos de investigación. Para las universidades estas relaciones constituyen, evidentemente, una fuente de recursos, ya se trate de dinero o de instalaciones y,

aparentemente, reconocen cada vez más que contribuir al desarrollo regional y, por lo tanto, nacional, forma parte de sus funciones. Por último, es frecuente que los investigadores consideren indispensable, en interés de sus trabajos, tener una relación más estrecha con las empresas que han sido pioneras en determinadas disciplinas." (Pag. 100)

Aquest paràgraf de l'OCDE, com a recomanació, sembla bastant encertada, sobretot pel que fa a la recerca, a on les relacions entre les empreses i la universitat s'han desenvolupat considerablement, especialment a les facultats científiques i a les relacionades amb la formació de tècnics, també, per suposat amb les de l'àmbit econòmic i de gestió d'empreses, però molt menys amb les d'humanitats...

Això no obstant, pel que fa a la docència, encara continua bastant vigent el model tradicional, corresponent a la Universitat d'elits, a on les carreres i currícula eren definits i dissenyats pel propi professorat, d'acord amb la noció que aquest tenia del que hauria de ser un professional qualificat o una persona educada, el model, doncs, responia a les seves concepcions i particular visió del món. Això, avui no hauria de continuar produïnt-se d'aquesta manera, encara que no podem afirmar amb tota seguretat que no sigui així.

A les facultats a on el professorat i departaments tenen relació amb l'empresa i en general amb les organitzacions i l'administració pública, encara és possible que la mentalitat d'una part important del professorat hagi pogut contactar amb les necessitats d'aquelles, -encara que tampoc és gaire segur- però en les que aquests contactes no hi són, o són menys freqüents del que seria desitjable, pot succeir que les necessitats del món econòmic i social en general no es tinguin gaire presents, i no per mala voluntat, sino per la mateixa inèrcia de la institució i per la dinàmica corporativa dels departaments universitaris.

De fet, a la Universitat espanyola, amb la dinàmica competitiva establerta entre el professorat de les diferents àrees de coneixement, que s'organitza a través dels departaments, la reforma de les titulacions, en gran mesura pot haver donat que hagi respost més als interessos corporatius del professorat i a la correlació de forces existent a cada institució que a les vertaderes necessitats socials.

Malgrat el que acabem de dir, és necessari ser conscients que aquestes necessitats, o al menys algunes d'elles, són difícils d'explicitar i no estan sempre tan clares com caldria. Molt sovint ni els mateixos empleadors saben el que necessiten els seus propis empleats, més enllà de la capacitat d'integrar-se en un lloc de treball, col·laborar o treballar en equip i no generar conflictes de caràcter laboral.

Com ja hem comentat amb anterioritat, no és gens fàcil fer aquestes previsions perquè la realitat és canviant, i la demografia és solament un dels factors a tenir en compte al respecte front a d'altres de caràcter més qualitatiu; però això no obstant, estudis com els de l'IRDAC ja citat, i altres comparacions internacionals ens poden posar a l'aguait del que passa als països capdavaners del món pel que fa a necessitats de titulats superiors. Però de forma més immediata, i sense anar gaire lluny, cal mirar també què diuen les empreses sobre les necessitats de qualificació de personal a nivell superior, tant pel que fa a les necessitats de la seva formació inicial, com a les necessitats de formació continuada.

Ens sembla, després de les anteriors consideracions, que seria interessant tenir en compte una de les conclusions de l'OCDE, pel que fa a l'articulació de la col·laboració entre Universitat i empresa, encara que no siguin gaire recents:

"Siguen existiendo barreras que impiden crear una corriente fluida de información entre centros y sectores diferentes, y es necesario suprimirlas si se tiene

una voluntad firme de movilizar a todos los especialistas existentes para luchar contra las dificultades económicas y sociales de nuestra época. Lo que en realidad se necesita es crear en una región, o incluso en todo un país, un espíritu de solidaridad en los profesores y los investigadores de universidad, en los investigadores y los técnicos de las empresas, en los hombres de negocios y las autoridades regionales y hacerles descubrir que tienen intereses comunes -en otras palabras, establecer una comunidad en la que las personas que pertenezcan a ramas diferentes y que hablen lenguas distintas lleguen a trabajar de un modo natural colaborando unas con otras.

Sin embargo, para alcanzar ese ideal, en muchas ocasiones los miembros de la Universidad deberán modificar su concepción del mundo económico y social que rodea a la Universidad. Las posibilidades que existen de imbuir este nuevo espíritu en los profesores, los investigadores y todos los que se ocupan de la enseñanza y de los programas especiales de estudio dependerán en gran medida de las perspectivas de carrera profesional que se ofrecen a los interesados y del modo en que su profesión está organizada."

(OCDE 1984, pag. 108)

El paràgraf de l'OCDE, segurament s'oblida d'algun actor social com són els sindicats i organitzacions representatives del món del treball, malgrat tot, només d'aquesta manera, posant en contacte tots els sectors socials interessats, podrà haver-hi una retro-alimentació positiva entre les necessitats del mercat de treball i els centres responsables de la formació superior, tant de la inicial com de la permanent.

No és que la Universitat com a institució encarregada de la formació superior hagi de dependre directa o indirectament de les empreses, o hagi d'actuar tenint en compte exclusivament les necessitats del mercat de treball. I això no sols perquè, entre altres coses, com ja hem vist, les previsions al respecte són més

que difícils, sino perque té unes funcions educatives que depassen amb molt aquestes necessitats i a més a més juga i ha de continuar jugant un rol crític indispensable, que una dependència directa del mercat probablement afebliria; però actuar completament al marge, i ignorant què passa en aquest àmbit, és probablement la millor forma de fer de la institució de formació superior per antonomàsia un món tancat i resclosit, al marge de la dinàmica del que és real a la societat a la que es deu.

3. La formació universitària des de la perspectiva de les empreses.

Com a conseqüència del que hem dit fins aquí, ara cal que examinen quines són les relacions existents entre les demandes de qualificació per part de les organitzacions i la formació inicial rebuda pels titulats superiors, i veure fins a quin punt hi ha una adequació entre aquells requeriments i la formació professional rebuda .

Farem, en primer lloc, un repàs de les principals recerques que darrerament s'han fet sobre el tema, començant pel que considerem un bon resum de les recerques anteriors a Espanya.

3.1 A la part tercera de la Tesi, ja citada, de María Luisa García de Cortazar (1987) hi trobem un anàlisi del tema fet a partir del comentari dels diversos estudis realitzats fins aleshores, que contempla tant l'opinió dels ex-alumnes universitaris, com d'algunes recerques fetes sobre l'opinió dels empresaris.

El judici que, en general mereix l'ensenyament superior per part de l'alumnat és bastant negatiu en els estudis citats en aquella Tesi, encara que els nivells de frustració al respecte s'incrementen quan els que la formulen són els estudiants de Lletres:

"La diversidad de opiniones observadas señala que, pese a la generalización negativa sobre la enseñanza, hay titulados con un mayor sentimiento de frustración por la carrera cursada, y hay graduados, los más jóvenes, que probablemente por su cercanía cronológica a las aulas rechazan la formación recibida en mayor proporción que la media de titulados" (Pag. 278)

Aquesta opinió, lluny de millorar quan els que la formulen són els professionals en actiu, es reforça considerant-la a més de dolenta, classista (pag 279)

Pel que fa a l'opinió dels empleadors, la qualitat de l'ensenyament és més bé desfavorable; valoren molt positivament la formació teòrica i els aspectes científics. Tampoc qüestionen el caràcter generalista de determinats estudis, i no creuen que una excessiva especialització sigui gaire bona, ja que aqueixa es pot adquirir amb posterioritat a l'empresa.

"Sus críticas fundamentales, reiteradamente repetidas en otros estudios, se concentran en la falta de realismo y contenido práctico de la formación superior. Estudios posteriores ratifican esa impresión y estas críticas; los universitarios poseen un buen bagaje de conocimientos científicos, desprovistos de contenidos prácticos, y unas serias lagunas en cuanto a la capacidad de directiva profesional." (Pag. 280)

Un altre aspecte d'interès és que els coneixements que tenen els titulats superen els coneixements requerits, la qual cosa porta a la conclusió que no s'utilitzen la totalitat dels coneixements adquirits durant els estudis.

La segona divergència profunda que constata, entre el currículum acadèmic i la formació requerida per l'exercici professional, és sobre l'aplicació pràctica dels coneixements i la

valoració d'actituds i qualitats personals, tals com 'dots de comandament', 'relacions humanes', i el coneixement de l'entorn empresarial. (Pag. 282). De tot això conclou que la formació universitària és disfuncional per a l'exercici de les labors professionals, i requereix d'una transformació que l'aproximi al món productiu.

Els requisits més tinguts en compte en el procés de selecció són, en primer lloc, la valoració molt positiva de l'experiència pràctica; en canvi l'expedient acadèmic té un pes molt relatiu:

"nada es mejor que la formación en el trabajo y la adquisición no sólo de la técnica profesional ("know how"), sino también de la pericia de una tarea específica" (Pag. 285).

En segon lloc, reclamen personal que pugui mantenir contactes -verbals o escrits- amb altres empreses de fora de les nostres fronteres, per la qual cosa el domini d'idiomes és un requisit imprescindible, i en especial de l'anglès, "lingua franca" de les multinacionals.

Això no obstant, els requisits anteriors no són els definitius ni l'element més important, el resultat és una barreja en la que compta el currículum professional i l'adequació de les seves capacitats potencials, de treball i integració en equips i d'altres percebudes al llarg de l'entrevista amb els responsables de selecció. Això fa que la majoria de vegades es prefereixi els molt intel·ligents front als molt estudiosos, ja que es valora molt la capacitat de desseixir-se'n amb naturalitat en el marc socio-econòmic d'una empresa, a on les relacions personals, la capacitat de comandament i direcció de recursos humans són també fonamentals.

"El resultado de la hipervaloración de las cualidades personales produce que en los modelos de

selección de personal de las sociedades modernas los criterios cognitivos (educación, experiencia) y los criterios adscriptivos (edad, sexo, estado civil) actuen como tamiz para filtrar a los candidatos potencialmente adecuados, estableciéndose la decisión final en función del juicio del empleador sobre actitudes y conductas de aquéllos" (Pag. 288).

Resulta difícil establir amb precisió quina és la demanda específica de titulats superiors, segons García de Cortázar, això no obstant, dels estudis analitzats conclou que en general els empleadors cerquen més que coneixements científics i tècnics específics, una formació polivalent i una personalitat definida que permeti als titulats adaptar-se a les diverses funcions que han de desenvolupar i, en canvi, molt sovint no es requereix un expert en un àrea molt concreta del saber, per la qual cosa, una especialització molt forta pot representar un 'handicap' incompatible amb el canvi tecnològic.

Per tal d'analitzar l'opinió que tenen les empreses sobre la formació universitària, referint-nos aquí especialment a la formació inicial, farem referència a diversos estudis realitzats recentment sobre el tema a Catalunya.

3.2. "Enquesta sobre les relacions Universitat-Empresa: Una perspectiva empresarial".

3.2.1. Aquest estudi es va dur a terme sota el patrocini de la Fundació Cercle d'Economia, la Fundació Bosch i Gimpera i el Consell Social de la Universitat de Barcelona. Mimeografiat a Barcelona el 16 d'abril de 1991 i presentat a les IV Jornades "Las relaciones Universidad-Empresa", organitzades per les entitats patrocinadores abans esmentades. (Mimeografiat)

L'estudi es basa en dues enquestes passades :

-una a 119 departaments de la Universitat de Barcelona, amb un total de 65 respostes efectives.

-l'altra a 100 empreses, entitats col.laboradores del Cercle d'Economia, de les quals hi hagué 48 respostes efectives, el 8% de les quals correspongueren a empreses de dimensió petita, el 27% de dimensió mitjana i el 65% a grans empreses.

En ambdós casos es demanava l'opinió sobre les relacions universitat-empresa, encara que no amb el mateix qüestionari, obviament, ja que es tractava de tenir el parer i actitud de cada part sobre el tema en qüestió.

3.2.2. Seguidament exposem els resultats, desglossats en punts:

- La Universitat hauria d'estructurar els seus estudis amb una primera etapa generalista i una 2ona especialitzada.
- La totalitat de les empreses consideren que la formació i la recerca són elements essencials de la seva cultura empresarial.
- La majoria d'empreses ha tingut contactes amb la universitat i daquests han estat valorats positivament de forma molt majoritària. Malgrat tot, hi ha una minoria (6%) que els valora com a regulars o mediocres.
- Més del 50% consideren que els serveis que interessen més de les seves relacions amb la universitat són els de la formació de postgrau (65%) i en la formació de graduats (58%)
- Es considera convenient que l'empresa participi en la definició de les línees bàsiques de les universitats .

-També un 60% considera que les Universitats han de participar amb el món empresarial en l'elaboració de programes de formació "ad-hoc" per a cada sector productiu o fins i tot per a cada empresa, tot tenint en compte el cost que això suposaria.

- La majoria de les empreses enquestades han pres contacte amb la universitat mitjançant contactes personals .

- Les àrees de formació preferencials són principalment per temes tècnics (65%), gerencials (71%) i comercials (67%) .

- Consideren adient fer la formació mitjançant cursos curts (1-2 setmanes) i de temes concrets, així com la realització de cursos de post-grau i Masters a part-time .

- Els criteris de preferència per a la selecció del seu personal són: titulació i experiència primordialment; colateralment coneixement d'idiomes

- La seva formació es desenvolupa tant amb serveis interns com amb serveis externs .

- En la majoria de casos l'empresa es fa càrrec del cost de la formació .

- No considera adequat el coneixement d'idiomes dels llicenciats recents i desenvolupa cursos i estades a l'estranger.

- No hi ha un perfil clar pel que fa a si els llicenciats novells ténen coneixements suficients d'informàtica. 26 empreses els consideren insuficients i 21 suficients.

- Es considera positiu que la universitat elabori amb el món empresarial cursos específics per a cada sector

productiu i fin i tot per a cada empresa

- Considerarien positiu que la Universitat elaborés amb el món empresarial cursos específics i amb programes de post-grau

- Les àrees primordials del procés innovador són: en llançament de nous productes, perfeccionament dels actuals productes i amillorament del procés productiu, per aquest ordre.

- L'empresa no té relació amb el món universitari per raons de recerca principalment, encara que el 40% de les empreses n'hi tenen de relació.

- Els directius de les empreses podrien col.laborar amb el món universitari a través de seminaris especialitzats.

- Es creu convenient que l'empresa participi en la definició de les línies bàsiques de les univeristats.

- Una majoria de les empreses creuen que la Universitat hauria d'obrir-se més al món de l'empresa i que alguns directius d'empresa impartissin classes-.

3.3. "La Universitat catalana des de la perspectiva de les empreses"

Estudi realitzat per l'Institut d'Estudis Universitaris Josep Trueta, Barcelona, Desembre 1991. (Ref. 9.492). (Mimeografiat)

3.3.1 L'objectiu principal d'aquest estudi era el de conèixer i avaluar l'opinió que els empresaris catalans tenen sobre la preparació professional dels titulats superiors de

Catalunya. Es va realitzar en base a una enquesta representativa adreçada als caps de personal d'una mostra de 598 empreses, estratificada per sectors, realitzada telefònicament per EMB.

Es tracta d'un treball de recerca que intenta recabar l'opinió que es té des de l'empresa sobre la preparació dels universitaris catalans per al mercat de treball.

3.3.1. A continuació s'exposen els principals resultats d'aquest estudi:

- La valoració que es fa de la formació que es dona a la universitat és la següent:

1'8% Molt bona
50'7% Bona
27'8% Ni bona ni dolenta
16'6% Dolenta
1'7% Molt dolenta
1'5% NS/NC

- Els enquestats creuen que un universitari surt millor preparat que un estudiant de F.P., però no de forma massa contundent .

- Hi ha força acord entre els enquestats en creure que els universitaris estudien coses que no serveixen .

- Un 70'2% de les empreses catalanes que tenen universitaris en plantilla no tenen més de cinc titulats en nómina. Aquesta dada demostra que hi ha poca concentració en grans empreses.

- Contractar un universitari implica, des del punt de vista dels enquestats, contractar una persona amb major preparació i coneixements que la mitjana de la població.

- Les carreres tècniques i socials no només són les més preferides per part de l'empresa, sino que que augmenten la seva proporció a costa de totes les altres àrees.

- 5 carreres universitàries (Ciències econòmiques i ciències empresarials, les dues enginyeries industrials - tècnica i superior- i química representen el 60% de les titulacions totals dels universitaris de les empreses.

- La majoria d'empreses (71'2%) tenen llicenciats, mentre que menys del 40% tenen enginyers superior, tècnics o diplomats .

- La piràmide d'universitaris de carreres no tècniques està invertida (hi ha més de tres vegades llicenciats de segon cicle que diplomats de primer) mentre que en la de carreres tècniques el segon cicle és igual al primer.

- Si entenem que les carreres de primer cicle són les més dirigides a l'aplicació pràctica, mentre que les de segon cicle tenen un objectiu més científic, caldria concloure que hi ha un desajustament general de l'oferta d'ensenyaments en funció de les necessitats del mercat de treball.

- Els sectors amb un major percentatge relatiu de llicenciats són els de 'Química', 'Alimentació' i 'Paper', explicable especialment pel pes de les carreres de Química, veterinària i econòmiques.

- Els sectors amb un major percentatge relatiu de diplomats són els de serveis, és a dir 'Comerç' i 'Turisme', degut, sobretot a la importància relativa dels estudis d'empresarials o infermeria.

- Els sectors amb un major percentatge relatiu d'enginyers superiors o arquitectes són els d'"Obres Públiques" i

'Química' pel pes de les carreres d'arquitectura, enginyer industrial i de camins.

- Els sectors amb un major percentatge relatiu d'enginyers tècnics són el 'Tèxtil' i 'Obres Públiques', degut a les titulacions d'enginyeria tèxtil, arquitecte tècnic i enginyeria tècnica industrial.

- L'empresari exigeix la combinació entre una bona formació acadèmica i les capacitats personals de l'universitari a l'hora de contractar algú.

- Els requisits més importants en la contractació dels universitaris són, per ordre de preferència:

-Importants:

1. Coneixements tècnics
2. Experiència professional
3. Cultura General
4. Coneixements d'informàtica
5. Haver realitzat pràctiques en empreses
6. Coneixements d'idiomes

-Ni molt ni poc importants:

7. Expedient acadèmic
8. Haver fet cursos de post-grau.

-Poc importants:

9. Formació a l'estranger
10. Universitat a on s'ha estudiat.

- Altres requisits importants citats espontàniament pels empresaris estan relacionats amb la forma de ser del titulat. Per ordre d'importància aquests altres requisits serien: Valors humans, personalitat, sociabilitat, motivació, test psicològic, lloc de residència, referències, conèixer el català.

- Entre les qualitats personals més destacades per contractar un titulat universitari destaquen: la capacitat de treball, d'adaptació, la iniciativa personal i capacitat de decisió, capacitat de treballar en equip, l'honestetat i modèstia i la imatge, aspecte.

- Els aspectes més positius de la universitat catalana són la formació teòrica i la base intel·lectual que aporten als universitaris .

-Els titulats universitaris catalans treballen en empreses de totes les dimensions.

- El fet intrínsec de posseir un títol universitari és vist, per part dels empresaris com una garantia -o fins i tot com un requisit- a l'hora de contractar personal.

- La manca de preparació per al mercat de treball i d'aplicació pràctica dels estudis són les crítiques expresades pels enquestats a la funció de la universitat.

- Un 55'4% dels enquestats creuen que la formació dels universitaris de centres privats és millor que la dels públics. S'exposen com a motius justificants d'aquesta opinió els fets que en els centres privats el nivell de docència és superior i que disposen de més mitjans econòmics i de professorat. Malgrat tot, un 26'1% considera que ambdues formacions són equivalents.

- La formació universitària a nivell teòric està molt ben valorada pels enquestats.

- Un 58'9% dels enquestats no creuen que la Universitat doni una bona formació a nivell tècnic.

3.4. "La inserción profesional de los universitarios españoles.

III. La perspectiva de las empresas"

Estudi realitzat pel CIREM per al Consejo de Universidades. Barcelona, 1993. (Mimeografiat).

Aquesta recerca correspon a la tercera part de l'estudi que ja hem comentat abans, i es va realitzar en base a les entrevistes amb els caps de personal de 29 empreses grans i mitjanes.

De l'estudi es conclou que es poden diferenciar clarament dos tipus de demandes, segons es tracti de grans empreses o de les petites i mitjanes (PIME). A les primeres es valora el contingut específic de cada carrera per a llocs de treball que corresponen a les especialitats acadèmiques, a més de les que es defineixen a continuació; i a les PIME, en canvi, es valora fonamentalment la formació i capacitats genèriques, el nivell cultural i de gestió i la disposició en vers l'aprenentatge i l'exercici de funcions i responsabilitats canviants.

3.4.1. Les Petites i Mitjanes Empreses (PIME):

-El primer que cal senyalar és la gran diversitat de models i tipologies empresarials que presenta aquest sector, i la dificultat inherent de definir models detallats que els hi siguin aplicables.

-No és fonamental l'estreta correlació entre especialitat acadèmica i funció laboral.

-Es contracten habitualment persones amb els estudis en curs, puix que això permet un estalvi entre costos salarials, al mateix temps que una adaptació precoç de l'individu a l'empresa.

-La mobilitat interna sovint es produeix amb independència de l'especialitat acadèmica, i més en funció de l'experiència i adaptació assolida, així com de la mesura de les possibilitats de polivalència i d'aprenentatge de l'individu.

-Malgrat que sovint no s'exigeix titulació universitària, excepte per a funcions molt especialitzades, la possessió d'una titulació i la seva relació amb el treball afavoreixen la promoció o l'accés a una nova contractació, al mateix temps que l'empresa considera aquest lloc com una bona inversió, donat el rendiment i capacitat d'aprenentatge superior a llarg termini que comporta.

-La formació té un caràcter individualitzat, amb programes ajustats a cada persona i al lloc que ocupa o ha d'ocupar. Hi ha un procés més o menys definit d'adquisició d'experiència i de promoció molt lligat a la pràctica en el lloc de treball i amb programes de formació esporàdics, fets amb la finalitat de respondre a necessitats concretes del moment.

-Malgrat tot, en els darrers anys s'ha incrementat la tendència a contractar personal, valorant-lo per la seva especialitat i adequació a un lloc de treball tècnic o directiu pre-definit, degut a un procés de creixement i modernització de les PIME, lligat a una major especialització i tecnificació.

-A l'actualitat la titulació universitària està assolint un paper creixent a les petites i mitjanes empreses, malgrat que encara es valora més la polivalència que l'especialització estricta.

-Hi ha una forta competència entre les empreses mitjanes per aconseguir els tècnics necessaris, així com entre aquestes darreres i les grans.

-A la mitjana empresa, així com també a l'Administració pública, és allà a on trobem els titulats de les carreres amb mercats de treball més in-específics i més precaris, tot ocupant

llocs molt diversos: administratius, tècnics, o especialistes autodidactes formats mitjançant cursos no reglats.

-És freqüent la relació dels titulats amb les PIME mitjançant serveis eventuais que es contracten a professionals autònoms o a empreses de serveis especialitzats.

3.4.2. La gran empresa

En aquest apartat és precís diferenciar entre el comportament del sector industrial i el de serveis, ja que tenen demandes distintes de titulats universitaris.

3.4.2.1. La gran empresa industrial.

A. Selecció i inserció

-A la gran indústria els llocs directius i tècnics són ocupats progressivament per titulats joves sense experiència, els quals substitueixen als professionals qualificats mitjançant l'experiència en el lloc de treball. Això genera una mobilitat interna elevada dins les grans empreses industrials, a on els titulats universitaris hi juguen un paper molt actiu.

-A l'actualitat són fonamentalment els enginyers i els economistes els que ocupen llocs de direcció, direcció tècnica, alta gestió i planificació, en detriment dels titulats en Dret, o personal qualificat mitjançant l'experiència professional. Els enginyers d'organització han esdevingut una de les professions amb més demanda del mercat.

-En general les empreses han desenvolupat un gran interès per mantenir els titulats amb bones condicions de règim laboral, salaris, formació i expectatives de promoció, amb la finalitat de consolidar una plantilla altament qualificada i adaptada, així com de fer front a la forta mobilitat del mercat de treball, que tendeix a sustreure els professionals ja formats.

-La gran empresa industrial prefereix ocupar els llocs tècnics de direcció a partir de la formació i la promoció internes, abans d'acudir al mercat de treball extern.

-L'edat màxima de contractació oscil·la entre els 27 i els 30 anys, essent el límit superior més freqüent els 27 anys i, per imperatius legals de la contractació en pràctiques, que no faci més de 4 anys que hagi acabat la carrera. També es té en compte positivament l'experiència escassa, amb la finalitat d'afavorir una millor adaptació als requisits específics de l'empresa. Més ocasionalment es recorre a la contractació de professionals amb experiència quant fa falta cobrir una vacant de direcció de producció o gestió i no s'en disposa a la plantilla pròpia.

-El procés de selecció valora escassament el currículum universitari: sol comptar més negativament un currículum dolent que no pas positivament un de bo.

-Són molt valorades les aptituds i actituds personals: la sociabilitat, desig de promoció i d'assumpció de responsabilitats directives, receptivitat a la formació i la polivalència. També, donat el cas, es valora el coneixement de l'especialitat acadèmica requerida.

-Sovint existeix una escala progressiva de salari i responsabilitat, ascens o promoció programats des de l'ingrés a l'empresa fins que el titulat supera la sevacondició de "junior" i passa a assolir la de "senior".

-No es sol contractar personal amb els estudis en curs, o per a llocs que no es corresponen amb la titulació i sense promoció previsible.

-Les fonts principals de contractació solen ser els anuncis en premsa, els col·legis professionals i les pròpies universitats.

B. Mobilitat i promoció

-La tendència actual és que els llocs d'alta direcció de les empreses siguin ocupats per professionals de formació universitària d'entre 30 i 40 anys.

-Això ha anat produint un progressiu rejueniment dels llocs directius dels llocs tècnics i de direcció de les empreses, així com una gran mobilitat de les escales superiors de qualificació, amb el consegüent augment de la demanda de titulats universitaris.

-Aquest procés evoluciona desplaçant progressivament les anteriors generacions de directius. a on predominaven les qualificacions mitjançant l'experiència i els titulats universitaris en Dret i enginyeria.

-En aquesta fisura generacional, encara que els enginyers es mantenen, els economistes passen a ocupar una millor posició conjuntament amb els químics, passant a ser les tres primeres professions en el ranking directiu i tècnic de les empreses. Els llicenciats en Dret són els grans perdedors en aquest procés, i passen a ocupar llocs d'assessorament o de responsabilitat intermèdia a la gran empresa industrial.

-Encara que les dones incrementen la seva presència, sembla clar el predomini masculí en els llocs d'alta direcció, mentres que hi ha una tendència a un major equilibri, encara no consolidat, en els llocs tècnics i de comandament intermedi.

-En general es percep que els titulats universitaris aporten una major capacitat de treball, així com una major capacitat d'adaptació a la cultura de l'empresa.

C. Formació.

-A la formació les grans empreses distingeixen dos

objectius: la qualificació general de la plantilla i la formació per tal de cobrir necessitats específiques o promocions concretes, adreçades, en aquest darrer cas, a determinats segments o individus de la plantilla.

-Excepció feta de la formació d'idioma -majoritàriament la llengua anglesa- i la informàtica, que solen tenir un cert caràcter permanent, la resta de matèries de formació són impartides en blocs d'una duració no superior als 6 mesos i amb continguts molt aplicats.

-La gran empresa valora molt la formació, entenent-la com a inversió, i com a instrument de vinculació de la plantilla a l'empresa.

-La formació sol tenir indirectament un caràcter promocional quan es tracta de formació genèrica i de lliure participació; és directament promocional quan es tracta de llocs directius a on la formació sol ser imprescindible per tal d'ajustar el personal al seu objectiu de promoció, i fins i tot, amb la finalitat de garantir la competitivitat en l'exercici del lloc que s'ocuparà en cada moment.

-Encara que la formació sol ser considerada com a voluntària, de fet el còdig implícit de l'empresa la converteix en obligatòria per consolidar el lloc de treball i per aspirar a una possible promoció.

-Els professionals que reben un major esforç formatiu per part de l'empresa són els enginyers i els economistes -"product manager"- i els informàtics.

D. Les tendències de la demanda.

-No hi ha només una demanda directa de titulats, per part de les grans empreses, sino que cal considerar la d'aquells que són demanats mitjançant les empreses de serveis, que a l'actualitat

tenen una expansió de la demanda dels seus productes per part de les grans empreses: publicitat, disseny, "marketing" i informàtica, principalment.

- Els professionals de la informàtica constitueixen un sector important en la demanda de titulats per part de les grans empreses, però no necessàriament entre els llicenciats en informàtica. Enginyers, físics, o titulats en ciències exactes i, fins i tot, professionals no formats per la via acadèmica passen a ocupar aquests llocs de treball, ja que les empreses els consideren més polivalents i adaptables a llurs necessitats.

-Tot i l'actual tendència a l'especialització, la mitjana i la gran empresa segueixen demanant versatilitat i polivalència, degut al surgiment probable de noves necessitats forçades per la generació de nous productes, la incorporació de noves tecnologies, o la introducció de noves formes organitzatives de la producció, de la gestió i de la comercialització.

-Les titulacions amb més forta demanda són les següents:

- .enginyers químics,
- .enginyers de telecomunicacions,
- .enginyers elèctrics,
- .enginyers mecànics,
- .enginyers d'organització,
- .enginyers de seguretat i higiene,

*especialistes en:

- .aspectes fiscals,
- .comerç internacional,
- .mercats financers,
- .ciències de l'alimentació.

.També hi ha perspectives d'augment de la demanda de titulacions i especialitats relacionades amb les telecomunicacions i la imatge.

3.4.2.2. El sector serveis.

Es poden apuntar alguns trets específics en la tipologia de la demanda de titulats universitaris del sector serveis, especialment pel que fa al sector sanitari i a la banca:

-En el cas de la sanitat l'experiència professional assoleix una major importància. Tot i això, la dinàmica de relació amb el mercat extern de treball per a la cobertura de llocs de direcció tècnica té major importància que la que hem vist fins ara per a la gran indústria.

-La banca té un alt volum de contractació en el mercat extern per als nivells comercial i d'administració.

-A la banca els quadres intermedis i superiors solen ser ocupats a partir de la promoció interna. Aquesta promoció afecta normalment a treballadors titulats en economia i dret, i amb experiència a l'empresa. Els llocs de comandament tècnic o de gestió solen requerir titulació universitària, essent normalment atribuïts a llicenciats en Econòmiques.

-La banca sol seleccionar personal molt jove; se'ls exigeix el COU com a requisit mínim i es valora molt positivament el fet d'estar cursant estudis universitaris o bé de disposar d'una titulació d'aquest nivell. Es valoren també molt les aptituds personals i la versatilitat.

-La formació que s'ofereix presenta un alt nivell genèric permanent per al conjunt de la plantilla, i un nivell intensiu de formació especialitzada per al personal intermedi i de direcció.

-De cara a la promoció la titulació assoleix un paper determinant, en canvi no ho és tant per als llocs intermitjos.

-Les especialitat amb major demanda per part de la banca

són, actualment. ciències econòmiques -particularment a la branca de fiscal, mercats financers i de comerç internacional- i la informàtica.

3.4.3. Conclusions generals.

-1. S'observen dos tipus de demandes de titulats universitaris:

1er) la que valora el contingut específic de cada carrera per al lloc de treball que corresponguin a l'especialitat acadèmica

2on) la que valora més bé la formació i capacitats genèriques, el nivell cultural i de gestió, i la disposició a l'aprenentatge i realització de funcions i responsabilitats canviants.

La primera es presenta majoritàriament a grans empreses del sector industrial i en relació a enginyers, químics, informàtics i economistes; encara que valorant també el segon bloc d'aptituds;

La segona es presenta amb major freqüència en el sector serveis i a les petites i mitjanes empreses.

-2. En els dos casos es fa evident l'augment de la demanda de contractació de titulats superiors. Especialment en les professions de caràcter tècnic, les empreses manifesten una preocupació creixent per trobar aquests titulats en el mercat de treball.

-3. Un dels decalatges detectats per les empreses entre el nivell educatiu universitari i el sistema productiu, es refereix més al contingut dels programes universitaris que no pas al seu nivell. En general, les empreses manifesten que els titulats presenten un nivell de coneixements teòrics no necessaris per al desenvolupament dels llocs de treball.

Contràriament, es detecta un dèficit important a nivell de coneixements pràctics, així com d'especialitats i aplicacions

pròpies de l'empresa.

-4. Els costos de la formació que han d'assumir les empreses tenen una doble dimensió: d'un costat la derivada de la necessitat d'adequar el treballador a les especificitats de l'empresa, factor que no depen directament del nivell adquirit a la formació universitària; de l'altre, la derivada dels dèficits de base a la formació i especialització universitària.

En el primer cas, aquests costos són estructurals i han de ser assumits prioritàriament per les empreses. En el segon, s'apunta cap a solucions complementàries:

- .la possibilitat que les carreres universitàries disposin d'una troncalitat i especialitat orientada cap a l'empresa, diferenciada de l'orientació teòrica i acadèmica;

- .realització de pràctiques a l'empresa al llarg del segon cicle;

- .major oferta de masters i mostgraus en el tercer cicle universitari, orientats cap a la formació en matèria d'àmbits empresarials i impartits per professionals actius en el món de l'empresa;

- .actualització dels coneixements en relació als paràmetres d'innovació tecnològica propis de les empreses;

- .inclusió dels idiomes -preferentment anglès- i de la informàtica en el currículum universitari, de forma obligatòria;

- .un major ventall de diplomatures i llicenciatures ajustades a les noves professions, així com un escurçament de les darreres, sobretot, del primer cicle.

-5. A la gran empresa la incorporació de titulats universitaris es sol produir mitjançant un procés de formació d'entre sis mesos i tres anys, al llarg del qual el professional va

adeqüant les seves responsabilitats i funcions, així com la categoria laboral, al seu estatus universitari. Això permet un període d'adaptació del titulat a les especificitats de l'empresa.

Superada aquesta primera fase de formació-adaptació, el professional sol tenir la possibilitat d'iniciar un procés de mobilitat interna ascendent (promoció), que al cap de deu anys el pot situar a llocs d'alt comandament tècnic, de gestió, o planificació.

A l'empresa industrial l'universitari està ocupant els llocs de comandament que abans eren ocupats per professionals qualificats en base a l'experiència. Això no obstant, la importància de l'experiència segueix essent relevant en els serveis en general i a la banca en particular, tot i la importància de les titulacions de Dret i Ciències Econòmiques en el darrer cas.

-6. Les empreses opten per la contractació de joves titulats sense experiència, amb edats màximes de 26 a 30 anys, i per cobrir els llocs tècnics i de direcció a partir de la promoció interna.

La formació tècnica universitària és tan valorada en aquest cas com les qualitats personals, la iniciativa, la capacitat de relació i les facultats d'aprenentatge. Els professionals titulats amb experiència son requerits en el mercat laboral extern a l'empresa quan aquesta no disposa dels efectius necessaris per la promoció des de la seva pròpia plantilla, fenomen que passa amb freqüència notable.

-7. Donat que la major part de les empreses entrevistades eren de considerable dimensió, no s'han constatat situacions clares de precarietat laboral en els titulats universitaris. Això no obstant, aquesta és una de les hipòtesis de treball considerades. La precarietat podria trobar-se en la re-situació professional de professionals universitaris de carreres amb majors dificultats d'inserció en el mercat de treball.

-8. Les carreres humanístiques són les que presenten majors dificultats per equiparar la titulació al lloc de treball. El període de superació de la sub-ocupació és també més llarg. En aquests casos es solen presentar tres models d'inserció, majorment en el marc del sector serveis i en el de la mitjana empresa:

.a l'ensenyament;

.a llocs de treball no relacionats amb els estudis i en els que aquests només serveixen com a nivell general de coneixements superiors. Majoritàriament a departaments comercials i administratius, així com en l'administració de serveis públics;

.la inserció a llocs tècnics, no relacionats amb els estudis, als quals s'accedeix mitjançant cursos de formació tècnica no universitaris.

3.5. La formació inicial assolida i els requeriments de les organitzacions: recapitulació i consideracions finals.

Fins aquí hem analitzat l'opinió dels empleadors del nostre país pel que fa a la formació inicial mitjançant diverses recerques realitzades en el nostre país. Cal remarcar que, en línies generals, i fins i tot en qüestions de detall, aquests mateixos aspectes, tant de tipus crític com positiu pel que fa a la valoració de l'Ensenyament Superior els trobem amb moltes coincidències, expressades en treballs de recerca duts a terme a altres països europeus i en models universitaris tan diferents del nostre com és l'anglès. (Kogan, 1985). Malgrat tot també hi ha diferències i aquestes creiem que són fonamentalment degudes als diferents models d'ensenyament que tenim a Espanya i a Anglaterra. Per exemple en els aspectes positius que els empresaris trobaven en els titulats:

"While many employers valued particular skills such as numeracy, ability to work in groups and to write reports, many were less concerned with what was taught on degree courses than with the development of general and personal qualities, with graduates who had met a variety of people, for example, or who engaged in extra curricular activities, or who were 'outward bound' types. A number of respondents emphasized the importance of practical abilities, pragmatic intelligence, commonsense and commercial awareness in graduates. Some of these qualities might be related to practical work in case studies, work experience, being taught by those with work experience, or work experience unconnected with the course." (Kogan 1985, pag. 102)

La capacitat de treballar en grup i d'escriure informes són aspectes que no remarquen com a virtuts els empresaris espanyols i nosaltres intuïm que això és degut a la metodologia i manera d'ensenyar de les universitats espanyoles, basades més en la lliçó magistral i la presa d'apunts que no pas en el treball de seminari i redacció de treballs i discussió dels treballs acadèmics amb el professor i en seminaris amb la participació dels companys.

Creiem que això també ens ho confirma les mancances observades en els alumnes que qualifiquen com a 'juniors' a la Escuela de Organización Industrial (EOI), que segons el seu Director* quan van al seu centre, una vegada finalitzats els seus estudis i cercant entrar en el mercat de treball amb un millor posicionament i aconseguir millorar els seus coneixements pràctics, presenten els següents problemes:

-Passivitat de l'alumne davant el seu propi procés

* Ponència presentada als Estudis de Formació Continuada pel Sr. José Luís Bozal , Director General de l'OEI, amb motiu de la Conferència de EUCEN (European Universities Continuing Education Network) del 13-16 de maig 1993

- .d'aprenentatge
- Manca de sentit de l'esforç
 - .Control presència i constància
- Manca de coneixement de l'empresa com a organisme
 - .Visió deformada de la societat
- Exagerada valoració de la I+D
- Exagerada minusvaloració de la venda
- Falta d'integració del coneixement
- Excessiva teoricitat del coneixement.

Si analitzem bé aquestes característiques, segurament veurem que estan molt connectades amb allò que es valora i considera a la Universitat i allò que realment no s'hi dóna. De totes maneres, en aquest apartat hi ha tot un camp de recerca que valdria continuar investigant...

A l'estudi britànic, emperò hi trobem també algunes de les mateixes queixes generals de l'empresariat respecte de la Universitat:

"Many employers mentioned the lack of integration, co-operation and mutual understanding with higher education. Some criticized universities and several commented that institutions generally did not bother to find out what employers needed. A few employers argued that industry needed to make its requirements clearer."

(Kogan 1985: 107)

Un aspecte que trobem d'interès són els suggeriments que fan els anglesos sobre la manera de millorar els contactes entre l'empresa i la Universitat:

"Yet, in both sectors, it was informal contacts that were mentioned as effective, consultancy, research, old boys and previous experience in employment outside the academic world were mentioned as important sources of information about industry and other areas of

employment. The main contacts between employers and career advisers were informal.

Employers expressed no great wish to be involved in course design and planning and it was less active participation than increased mutual understanding and knowledge about higher education that seemed desirable."

(Kogan 1985: 107)

A la ponència presentada per Henning Gade, Deputy Director de la Confederació Danesa d'Empleadors*, com a representant d'una part de la clientela que reb els "productes" universitaris exposava que les qualificacions dels universitaris més valorades per la patronal són:

***verbal skills, both oral and in writing*

**the ability to work methodically, systematically and independently*

**the ability to grasp and work on complicated problems*

**analytic skills*

**the ability to understand new problems quickly and structure them*

**creativity" (Pag. 5)*

Altres demandes que manifestava com a necessàries eren:

-el domini de la llengua pròpia i de l'anglès, considerada a Dinamarca com a segona llengua;

-un altre factor és que els empleats sobresurtin presentant qualitat en els seus mètodes, que tinguin una visió holística a més del coneixement tècnic necessari, i respecte pel treball tècnic dels altres;

-una bona ètica de treball.

Senyalava també la dificultat d'explicitar quins eren els

* presentada a la Conferència "Frameworks for European Quality Assessment in Higher Education, celebrada a Copenhague els dies 3-4 de maig de 1993, sota el patrocini de la Presidència de la Comunitat Europea.

requeriments de cara a les qualificacions, degut als canvis tecnològics i a la seva celeritat, però en qualsevol cas, posava en relleu la necessitat de col·laboració entre els empresaris i les institucions acadèmiques de cara a establir-los.

Una altra qualitat que considerava necessari desenvolupar era el que podríem qualificar com 'esperit d'iniciativa' de cara a fomentar l'esperit empresarial i prendre responsabilitats en la creació de nous llocs de treball.

És important de remarcar, que com a representant d'una patronal, demanés que la Universitat no abdiqués de la seva independència i capacitat de qüestionar la societat, encara que - justificadament al nostre entendre-, també reclamés el seu paper a l'hora d'avaluar els seus serveis:

" 'We should not change university education on the basis of trade and industry alone. The institutions of higher education contribute to the development of society in areas other than through trade and industry. Our social and cultural development would halt if there were no one to ask questions of society. We would not hire more graduates in our company if the education were changed to fit the momentary interest of trade and industry'.

I agree completely with that statement. Obviously it is in the interest of the private sector to safeguard the independence of the institutions of higher education and the basic qualities of academic education - particularly freedom and research- as well as to ensure a close connection between education and research. But we are also clearly justified in participating in the planning and quality assurance of education"

Amb aquests dos darrers exemples trobem punts de coincidència i d'altres que contrasten amb el nostre sistema, tal i com ja hem senyalat. A partir d'aquí, doncs s'obren perspectives interessants de reflexió sobre els propi sistema educatiu superior

del nostre país, pel que fa a la formació inicial, dels quals cal prendre bona nota a l'hora de revisar tant els plans d'estudi i curricula de les diferents carreres, com a l'hora de plantejar-se una revisió i l'amillorament de la metodologia docent a la Universitat.

Això no obstant, no s'acaba aquí el tema; la formació permanent avui obre unes perspectives molt importants de cara a l'activitat i el paper que ha de jugar la Universitat com a institució i creiem que probablement és el punt d'intersecció més fort i directe amb el món productiu i social en general. La Universitat té un paper a jugar molt important en el manteniment, revisió crítica i reciclatge dels coneixements que necessiten les organitzacions i, en general, tota la societat. El seu potencial de coneixement i de recerca són vitals en una societat com la nostra. Posar tot aquest cabdal de coneixement al servei de la societat per tal de contribuir a mantenir aquesta actualització i revisió constants del saber operatiu o reflexiu és la tasca que pot desenvolupar la institució universitària mitjançant la formació continuada.